

RAPPORT

REISELIV I NORD-NORGE FOR PERSONER MED NEDSATT BEVEGELSESEVNE

MENON-PUBLIKASJON NR. 66/2022

Av Lars Hallvard Lind, Live Nerdrum og Erik Jakobsen

Forord

På oppdrag fra Sunnaasstiftelsen har Menon Economics gjennomført en mulighetsstudie om reiseliv i Nord-Norge for personer med nedsatt bevegelsesevne. Målet med oppdraget er å vurdere markedspotensialet knyttet til å gjøre reiselivsopplevelser i Nord-Norge mer tilgjengelig for personer med nedsatt bevegelsesevne, hva dette vil kreve av kunnskap, kommunikasjon og investeringer fra reiselivsnæringen, samt hvilke samfunnsgevinster tilrettelegging av denne typen aktiviteter vil kunne skape.

Prosjektansvarlig har vært Erik Jakobsen, med Lars Hallvard Lind som prosjektleder og Live Nerdrum som prosjektmedarbeider. Børre Berglund, klyngeleder i Arctic 365, har også bistått som ekspertressurs i prosjektet.

Menon Economics er et forskningsbasert analyse- og rådgivningsselskap i skjæringspunktet mellom foretaksøkonomi, samfunnsøkonomi og næringspolitikk. Vi tilbyr analyse- og rådgivningstjenester til bedrifter, organisasjoner, kommuner, fylker og departementer. Vårt hovedfokus ligger på empiriske analyser av økonomisk politikk, og våre medarbeidere har økonomisk kompetanse på et høyt vitenskapelig nivå.

Vi takker Sunnaasstiftelsen for et spennende oppdrag. Vi takker også alle intervjuobjekter for gode innspill underveis i prosessen. Forfatterne står ansvarlig for alt innhold i rapporten.

Juni 2023

Erik Jakobsen
Partner og styreleder
Menon Economics

Innhold

SAMMENDRAG	3
1 INNLEDNING	5
1.1 Mennesker med funksjons- og bevegelsesnedsettelse i Norge og Europa	6
2 VURDERING AV MARKEDSPOTENSIALET	9
2.1 Nord-Norge – den største suksesshistorien i norsk reiseliv de siste 20 årene	9
2.1.1 Utvikling og sammensetning i nordnorsk reiseliv	10
2.1.2 De tilreisende	13
2.1.3 Reiselivsnæringen i Nord-Norge mot 2030	15
2.2 Personer med nedsatt bevegelsesevnes ferievaner	15
2.3 Forbruk og ferielengde blant personer med nedsatt bevegelsesevne i Nord-Norge	17
2.4 Mulighetsrommet for økt turisme blant personer med nedsatt bevegelsesevne	18
2.5 Hva tror reiselivsnæringen om markedet for tilgjengelig reiseliv?	20
3 BARRIERER FOR REISENDE MED NEDSATT BEVEGELSESEVNE	22
3.1 Særegne barrierer knyttet til Nord-Norge som destinasjon	22
3.1.1 Klima	23
3.1.2 Naturbaserte opplevelser	23
3.2 Generelle barrierer i reiselivet	24
3.2.1 Bedriftenes kunnskap og holdninger	25
3.2.2 Mangel på tilgjengelig informasjon	28
3.2.3 Mangel på fysisk tilrettelegging	30
4 SAMFUNNSNYTTEN AV ET MER INKLUDERENDE REISELIV	34
4.1 Direkte effekter – næringens verdiskaping og gjestenes opplevelser	34
4.2 Indirekte effekter – reisereisens transformativ effekt	34
4.2.1 Sykdomsbyrde	35
4.2.2 Produksjons- og effektivitetstap	36
4.2.3 Helse- og omsorgskostnader	36
4.2.4 Andre effekter	37
4.2.5 Samlet vurdering	37
5 ANBEFALINGER	38
VEDLEGG	41
Oversikt over informanter	41

Sammendrag

Nettverket *Adapt2Explore* er etablert for å gjøre Nord-Norge lettere tilgjengelig som feriedestinasjon for mennesker med funksjonsnedsettelse. Denne rapporten danner et kunnskapsgrunnlag for det videre arbeidet i nettverket. Her tallfestes markedspotensialet, de største utfordringene for å realisere dette potensialet identifiseres, og mulige tiltak for å løse utfordringene presenteres. Rapporten diskuterer også samfunnsnyttene av et mer inkluderende reiseliv i Nord-Norge – det vil si de positive samfunnsnyttene av å gjøre Nord-Norge lettere tilgjengelig for reiselystne med bevegelsesnedsettelse.

Reiselivsnæringen i Nord-Norge opplevde en vedvarende sterk vekst gjennom 2010-tallet, noe som delvis kan tilskrives en svært vellykket satsing på vinterturisme. Et turistsegment som i liten grad var drivende for denne veksten var personer med nedsatt bevegelsesevne. Flere utredninger har tidligere avdekket at denne kundegruppen i liten grad ferierer i Nord-Norge, men heller legger feriene til storbyer og til utlandet. Tiltak for å øke tilgjengeligheten i nordnorsk reiseliv for denne gruppen kan, i tillegg til gode reiseopplevelser for personer med nedsatt bevegelsesevne, bidra til ytterligere vekst i nordnorsk reiseliv. Vi anslår at en vellykket satsing mot dette markedet kan føre til en økning i turisme i Nord-Norge på opp mot 630 000 gjestedøgn årlig. Dette tilsvarer en økning på over 10 prosent fra 2019, året før COVID 19-pandemien.

Hva slags barrierer står personer med nedsatt bevegelsesevne overfor som turister i Nord-Norge? Regionens spredte bosetting og store distanser, kalde vinterklima og uberørte natur (med begrenset tilgjengelighet), utgjør i seg selv barrierer som begrenser reisemulighetene i Nord-Norge for personer med nedsatt bevegelsesevne. Videre opplever reisende med nedsatt bevegelsesevne barrierer av mer generell art. En sentral barriere er lav kunnskap i reiselivsnæringen om personer med nedsatt bevegelsesevnes behov. Det er stor variasjon i hva slags type tilrettelegging den enkelte trenger. Manglende bevissthet rundt denne variasjonen kan føre til at reiselivsbedrifter overvurderer hvor mye tilrettelegging som faktisk er nødvendig for den enkelte. Dette kan medføre at bedriftene er tilbakeholdne med å gå i dialog med denne typen potensielle gjester. Andre betydningsfulle barrierer er mangelfull informasjon om reiselivsproduktene faktiske tilgjengelighet og fysiske barrierer mot å bevege seg rundt.

Det er imidlertid tegn på at utviklingen går i riktig retning. Vi finner at reiselivsbedrifter som har erfaringer med gjester med bevegelsesnedsettelse i stor grad har tatt grep for å bedre tilgjengeligheten av sine tjenester for denne kundegruppen. De vanligste tiltakene er informasjon på hjemmesider og enkel tilpasning av eksisterende fasiliteter, men det er også flere som har betydelige tilpasninger eller som tilfredsstiller kravene til universell utforming. Det er også en del bedrifter som har utviklet skreddersydde tjenester til gjester med nedsatt bevegelsesevne. Det er likevel mye å gå på med hensyn til informasjon, fysisk tilpasning og produktutvikling.

Økt feriering i Nord-Norge blant personer med nedsatt bevegelsesevne har en rekke positive samfunns effekter. Reisende med reduserte bevegelsesevne genererer både direkte og indirekte økonomiske effekter. Den direkte effekten er gevinstene som tilfaller reiselivsnæringen, i form av økt omsetning og verdiskaping, samt de reisendes opplevelser på turen. De indirekte effektene finner sted gjennom at feriene som legges til Nord-Norge kan være *transformative* for reisende med nedsatt bevegelsesevne, i den forstand at de får økt selvhjelpenhet, mestring og motivasjon til å være aktive samfunnsborgere, noe som bidrar til å redusere det individuelle helsetapet denne gruppen har. Transformative reiser, det vil si opplevelser som gir varige positive endringer for de reisendes liv, kan bidra til å redusere sykdomsbyrden av bevegelsesnedsettelse gjennom å styrke evnen til å gjennomføre vanlige gjøremål og redusere forekomst av psykiske plager som angst, ensomhet

og depresjon. I tillegg er det mulighet for at transformative reiser kan bidra til å redusere produksjons- og effektivitetstap og helse- og omsorgskostnader i norsk økonomi.

Vi anbefaler en rekke tiltak for å gjøre Nord-Norge mer tilgjengelig for tilreisende med nedsatt bevegelsesevne – med særlig fokus på å redusere barrierer personer med nedsatt bevegelsesevne opplever. Et viktig tiltak er å skape et forum i reiselivsnæringen som koordinerer arbeidet med disse problemstillingene. Vi anbefaler også å undersøke om standarden for bærekraftig reisemål gir tilstrekkelige insentiver til destinasjonsselskapene for å jobbe systematisk med økt tilgjengelighet. I tillegg anbefaler vi å jobbe målrettet med de tre barrierene, det vil si manglende *kunnskap* i reiselivsnæringen, mangelfull *informasjon* til personer med nedsatt bevegelsesevne som vurderer å reise til Nord-Norge, samt manglende tilrettelegging av tilbudene. Tiltakene som kreves for å redusere disse barrierene trenger ikke være kostbare for bedriftene. Mye handler om bevisstgjøring, erfaringsutveksling og rådgivning.

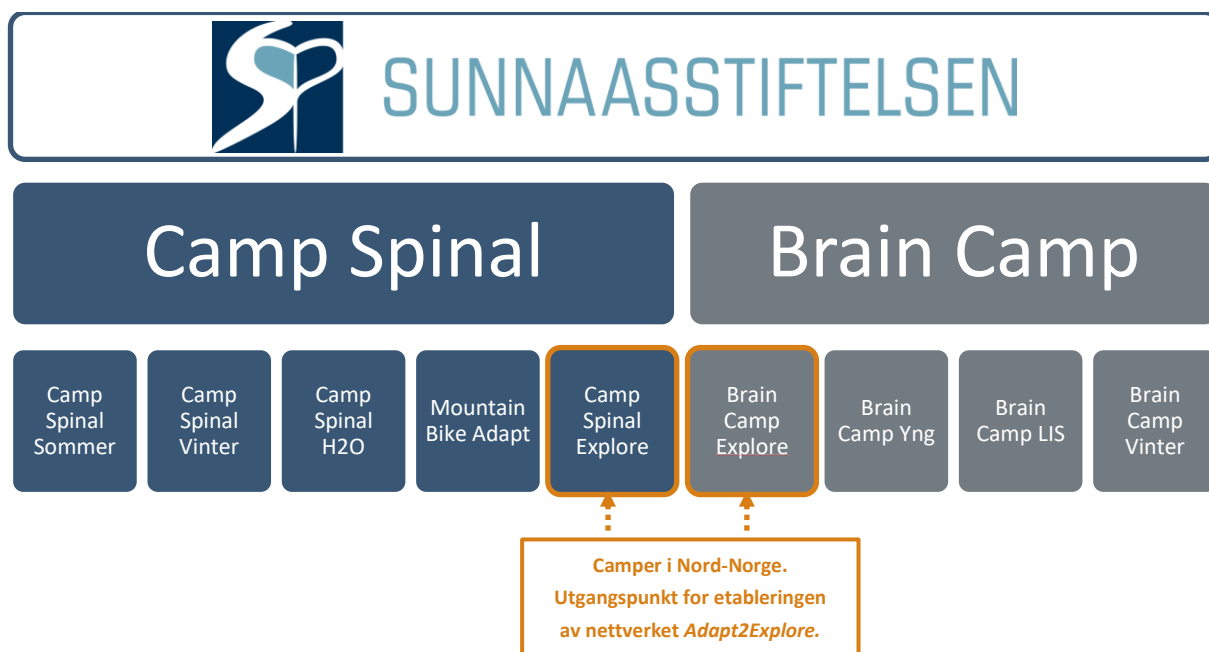
1 Innledning

Sunnaasstiftelsen er en privat ideell stiftelse som jobber for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne delta i fysisk aktivitet og idrett. En sentral del av stiftelsens arbeid er gjennomføringen av camper, etter modell for aktiv rehabilitering, på om lag en ukes varighet for personer med ervervede ryggmargs- og hjerneskader. Det landsdekkende tilbudet skal gi personer som er utsatt for alvorlig ulykke eller sykdom bedre verktøy og motivasjon til å etablere sin nye normal. Konseptet «Aktiv Rehabilitering» gir deltakerne økt selvhjulpenhet, mestring og motivasjon til å være en aktiv samfunnsborger på tross av skade.

Formålet med campene er først og fremst at den enkelte deltaker, ut fra sine forutsetninger, skal få hjelp til å leve et så selvstendig, aktivt og meningsfylt liv som mulig. Her er fysisk aktivitet og idrett viktige innsalg, men i tillegg rommer campene også andre tilbud som omhandler psyko-sosiale forhold og mestring av hverdagens mange små og store oppgaver. Campene arrangeres utenfor helseinstitusjon, men med helsepersonell til stede. På denne måten får deltakerne møte reelle utfordringer i trygge rammer. Rollemodeller/mentorer er selve bærebjelken i modellen for aktiv rehabilitering. De spesialutdannede mentorene har alle opplevd skade eller sykdom, er i arbeid, er idrettsutøvere eller lever gode familieliv. Det å ha vært i samme situasjon selv, gir et unikt utgangspunkt for å støtte og veilede. En mentor kan lytte, støtte og vise vei i den nye situasjonen. Her blir deltagerne eksponert for nye opplevelser og aktiviteter utenfor helseinstitusjoner, men med kvalifisert helsepersonell til stede. Dette gir deltakerne økt selvhjulpenhet, mestring og motivasjon til å være aktive samfunnsborgere.

I forbindelse med campene *Camp Spinal Explore* og *Brain Camp Explore* har Sunnaasstiftelsen etablert bedriftsnettverket *Adapt2Explore*. Formålet med nettverket er å øke verdiskapingen i reiselivsnæringen i Nord-Norge ved å gjøre reiselivet mer tilgjengelig for personer med nedsatt funksjonsevne. Sunnaasstiftelsen inviterer alle aktører i reise- og opplevelsesnæringene i Nord-Norge, samt helsetjenesteleverandører, kommuner og andre offentlige hjelpe-tjenester til å delta i nettverket.

Figur 1-1: Illustrasjon av Sunnaasstiftelsen camp-aktiviteter. Kilde: Beskrivelse *Aktiv Rehabilitering*, Sunnaasstiftelsen

Som et ledd i arbeidet med *Adapt2Explore* er det et behov for mer kunnskap om potensialet for reiselivsopplevelser i Nord-Norge for personer med nedsatt funksjonsevne, samt hvilke samfunns effekter denne typen aktiviteter vil kunne skape. Denne rapporten tar for seg disse problemstillingene. Rapportens første del diskuterer markedspotensialet for reiselivsnæringen i Nord-Norge ved økt tilgjengeliggjøring. Videre kartlegger vi *barrierene* reisende med funksjonsnedsettelse i dag opplever i regionen, og hva reiselivsbedriftene kan gjøre for å redusere disse barrierene. Det fokuseres her særlig på reiselivs-bedriftenes kunnskap og holdninger, tilgangen på relevant informasjon for denne kundegruppen samt utfordringer knyttet til fysisk tilrettelegging. Avslutningsvis diskuteres samfunnsnyttene av et mer inkluderende reiseliv, samt konkrete anbefalinger rettet mot reiselivsnæringen og myndigheter for å øke tilgjengeligheten i Nord-Norge for ferierende mennesker med funksjonsnedsettelser.

1.1 Mennesker med funksjons- og bevegelsesnedsettelser i Norge og Europa

Nedsatt funksjonsevne eller funksjonsnedsettelse viser til tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Dette kan eksempelvis dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv funksjon eller ulike funksjonsnedsettelser pga. allergi, hjerte- eller lungesykdommer.¹ Det finnes flere større offentlige undersøkelser som kartlegger omfanget av personer med nedsatt funksjonsevne i Norge, blant annet SSB levekårsundersøkelse (SILC). Denne undersøkelsen fant i 2020 at 17 prosent av respondentene i voksen alder oppga å ha nedsatt funksjonsevne. Det er noe variasjon mellom anslagene i de ulike undersøkelsene, men denne andelen har ligget stabilt mellom 15 og 18 prosent i ulike undersøkelser de siste årene. Én av årsakene til variasjonen i dette tallet, mellom ulike undersøkelser, er at anslagene er basert på utvalgsundersøkelser. I tillegg er en medvirkende årsak at spørsmålene er formulert ulikt i ulike undersøkelser.² Estimaten kan også være noe underestimert i og med at undersøkelsen kun dekker aldersgruppen 20-66 år. Dermed ekskluderer undersøkelsen den eldste delen av befolkningen som med stor sannsynlighet er mer utsatte for funksjonsnedsettelser.

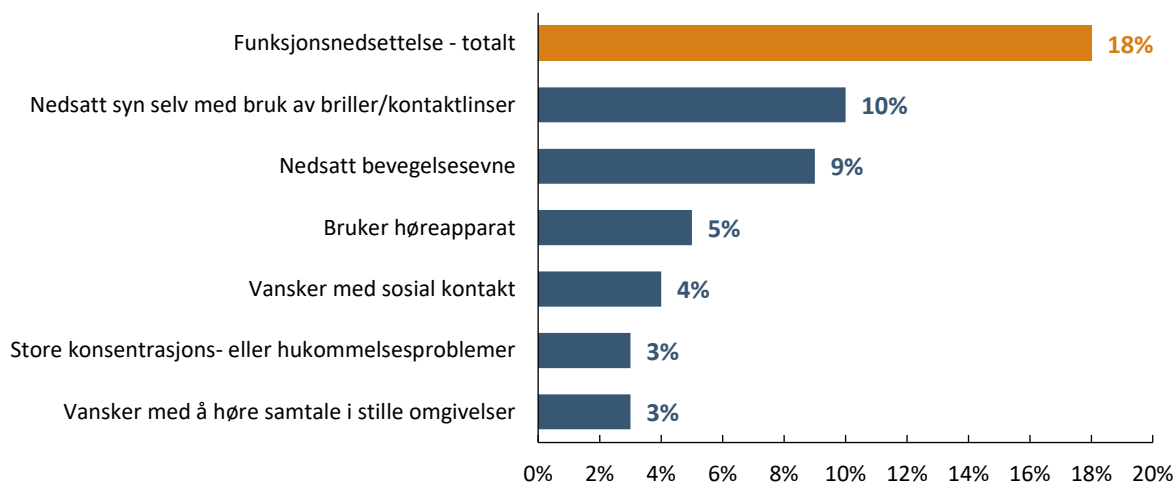
Begrepet *nedsatt funksjonsevne* dekker et bredt spekter av utfordringer. Figuren nedenfor viser andelen av befolkningen over 16 år som har oppgitt å ha ulike former for funksjonsnedsettelse. Som det fremkommer er nedsatt syn den funksjonsnedsettelsen som er mest utbredt i Norge, med en andel på 10 prosent, etterfulgt av nedsatt bevegelsesevne. Andelen med nedsatt bevegelsesevne samsvarer godt med andelen av befolkningen som var brukere av minst ett teknisk hjelpemiddel i 2020 på 10 prosent.³

¹ St.meld.nr. 40 (2002-2003)

² For mer informasjon om de ulike undersøkelsene og utfordringer knyttet til disse, se nettsiden til Barne- ungdoms- og familiedirektoratet, tilgjengelig [her](#).

³ SSBs Levekår hos personer med funksjonsnedsettelse, tabell 12840

Figur 1-2: Andelen med ulike former for funksjonsnedsettelse i prosent av befolkningen over 16 år i 2019. Kilde: SSBs levekårsundersøkelse om helse

Denne rapporten vil i det videre fokusere på gruppen med nedsatt *bevegelsesevne*. Bevegelsesnedsettelse forstås som nedsatt evne til bevegelse og forflytninger. SSB definerer nedsatt bevegelsesevne som at man finner det utfordrende å gå i trapper uten å hvile eller som å ikke kunne gå en fem minutters tur i noenlunde rask tempo. Definisjonen inkluderer selvsagt også personer som ikke kan gå i det hele tatt.

Bevegelsesnedsettelse har som oftest fysiske årsaker og kan være forbigående eller varig. Noen eksempler på diagnoser er cerebral parese, ryggmargsbrokk, muskelsykdommer, revmatisme samt ervervet hjerneskade eller ryggmargsskade. Mange individer med disse diagnosene bruker en form for forflytningshjelpemiddel, for eksempel rullestol.

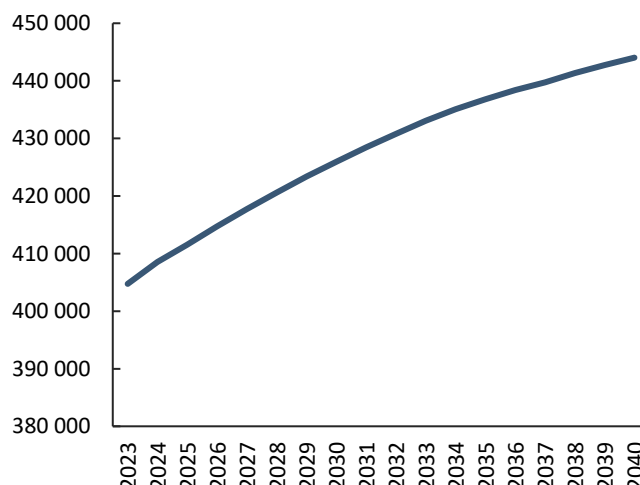
Dersom vi legger til grunn at 9 prosent av befolkningen over 16 år har nedsatt bevegelsesevne, et anslag i tråd med SSBs levekårsundersøkelse om helse, var det ved inngangen til 2023 nesten 405 000 personer med nedsatt bevegelsesevne i Norge.

Basert på SSBs befolkningsframskrivninger i Norge kan vi også fremskrive antallet med nedsatt bevegelsesevne, gitt en konstant andel på 9 prosent, presentert i figuren til høyre. Ifølge framskrivningen vil det i 2040 være totalt 445 000 mennesker med nedsatt bevegelsesevne i Norge.

Blant nordmenn med nedsatt bevegelsesevne er det en overrepresentasjon av kvinner og individer i aldersgruppen 45-66 år.⁴ I takt med at Norges

befolkning eldes i tiårene fremover kan man dermed forvente at andelen med nedsatt bevegelsesevne i befolkningen vil øke sammenlignet med i dag. Samtidig er det stadig færre som opplever å bli alvorlig skadet i

Figur 1-3: Fremskrevet antall mennesker med nedsatt bevegelsesevne i Norge fra 2023 til 2040. Kilde: SSB (Tabell 13599) og SSBs levekårsundersøkelse om helse, bearbejdet av Menon Economics

⁴ SSB (2013), «Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling». Tilgjengelig [her](#).

trafikken i Norge, og på grunn av dette får varige bevegelses-nedsettelse. Om denne utviklingen fortsetter i tiårene fremover, hjulpet av stadig nyere og sikrere biler så vel som bedre veikvalitet, vil det bidra til å kompensere for noe av økningen i antall personer med nedsatt bevegelsesevne som må påregnes i takt med økningen i antallet eldre.

2 Vurdering av markedspotensialet

Reiselivsnæringen i Nord-Norge opplevde en vedvarende sterk vekst gjennom 2010-tallet, noe som delvis kan tilskrives en svært vellykket satsing på vinterturisme. En gruppe som i liten grad var drivende for denne veksten var personer med nedsatt bevegelsesevne. Denne kundegruppen ferierer i langt større grad i storbyer og i utlandet enn i Nord-Norge, sammenlignet med funksjonsfriske nordmenn. Tiltak for å øke tilgjengeligheten i nordnorsk reiseliv for denne gruppen kan, i tillegg til gode reiseopplevelser for personer med nedsatt bevegelsesevne, bidra til ytterligere vekst i nordnorsk reiseliv. Vi anslår at en vellykket satsing mot dette markedet kan føre til en økning i turismerelaterte gjestedøgn i Nord-Norge på over 630 000 gjestedøgn i året – tilsvarende en økning på over 10 prosent sammenlignet med 2019.

2.1 Nord-Norge – den største suksesshistorien i norsk reiseliv de siste 20 årene

Reiselivsnæringen i Nord-Norge har det siste tiåret opplevd en kraftig aktivitetsvekst. I dette kapittelet ser vi nærmere på hvordan denne veksten har fordelt seg mellom ulike sesonger, destinasjoner og bransjer, i tillegg til å presentere våre anslag for utviklingen i det nordnorske reiselivet de neste årene.

For å danne seg en informert oppfatning av hvordan reiselivsnæringen i denne regionen vil utvikle seg videre, samt forstå hvordan næringen i denne regionen best kan utløse potensialet innen *tilrettelagt reiseliv* må vi imidlertid først forstå hva som gjør destinasjonen så populær blant norske og internasjonale turister. Nord-Norge har tre attributter som gjør destinasjonen populær som reisemål. En unik natur, en interessant kulturhistorie og en, relativt til sammenlignbare regioner andre steder i verden, høy tilgjengelighet. Betydningen av disse attributtene for det siste tiårets utvikling i det nordnorske reiselivet beskrives nedenfor.

Natur og naturbaserte opplevelser

Den spektakulære naturen er Norges og Nord-Norges fremste attributt som turistdestinasjon. En rekke markedsundersøkelser har vist at naturopplevelser er blant de fremste årsakene til at ferier legges til Norge.⁵ Nord-Norge representerer en betydelig del av dette, fra den øyrike Helgelandskysten til Lofotens fjell som stikker opp av havet, de ville fjellene i Troms samt den enorme Finnmarksvidda. Det er også få andre land og regioner som har en like lang og variert kystlinje som Nord-Norge, og bosetningene langs kysten er særegne og interessante.

I tillegg til naturskjønnheten er muligheten for å oppleve det arktiske dyre- og fuglelivet stor, med godt utbygd opplevelsestilbud for både hval- og fuglesafari. I vintersesongen har toppturer og frikjøring vokst frem som en svært etterspurt aktivitet, også i det internasjonale markedet, i tillegg til hundeslede- og snøscooterkjøring. Det er imidlertid særlig nordlyset som har drevet vinterturismen i Nord-Norge de senere årene, og tilbudet til turistene har blitt større og bedre etter hvert som nordlysturismen har økt.

Kultur og kulturhistorie

En annen unik opplevelse i Nord-Norge er muligheten til å oppleve samisk kultur og kulturhistorie. Samene, Norges urbefolkning, er bosatt over hele landet, men de samiske tradisjonene er mest synlige i Finnmark, og da særlig i Karasjok og Kautokeino. I den samiske temaparken Sápmi kan man se teaterforestillinger, besøke

⁵ Innovasjon Norge (2019), «Key Figures for Norwegian Travel and Tourism»

boplasser, smake samisk mat og lære lassokasting. Urfoleksfestivalen Riddu Riddu i Troms har etter hvert vokst seg til å bli en av de mest betydningsfulle internasjonale urfoleksfestivalene i Europa.

Et annet kulturhistorisk unikt tema er krigsturisme. Nordlandsbanen og Blodveien⁶ er eksempler på infrastruktur som krigsfanger arbeidet med under andre verdenskrig. Gjenreisningsarkitekturen er også spesielt i regionen. Den brente jords taktikk som tyskerne utførte i Nord-Norge har medført at det i Finnmark finnes få hus som er eldre enn fra 1946. I 1998 ble Gjenreisningsmuseet for Finnmark og Nord-Troms åpnet i Hammerfest.

Tilgjengelighet

Som et subarktisk reisemål er Nord-Norge svært tilgjengelig. Regionen har et godt utbygd veinett, 27 flyplasser og mange byer og tettsteder med overnattings- og serveringssteder spredt over hele landsdelen. På sommeren er turistrifikk i Nord-Norge preget av rundreiser, mens klimaet om vinteren i større grad innbyr til baseturisme. Landsdelen har en rekke naturskjønne bilveier, hvorav seks er nasjonale turistveger.⁷ Dette er spesielt utvalgte veistrekninger der det er tilrettelagt for turister gjennom spektakulære utsiktspunkter, servicebygg, parkeringsplasser, møbler, stier og kunst.

Et svært viktig tilbud i nordnorsk reiseliv er kystruten som i dag betjenes av Hurtigruten og Havila. Ruten ble etablert i 1893, og har knyttet norskekysten sammen gjennom ukentlige seilinger mellom Bergen (fra 1898) og Hammerfest. I 1936 ble det etablert daglig hurtigruteforbindelse mellom Bergen og Kirkenes, og i dag er det 25 havneanløp mellom Brønnøysund og Kirkenes. Reisen er i dag en viktig turistattraksjon, og Hurtigruten og Havila samarbeider med en rekke opplevelsesleverandører langs kysten, i tillegg til å være en transportåre for den landbaserte turismen.

2.1.1 Utvikling og sammensetning i nordnorsk reiseliv

Reiselivet er en viktig næring i Nord-Norge og stod for 8,0 milliarder kroner i verdiskaping i 2021. Dette er samtidig betydelig lavere enn i 2019, det siste normalåret før koronapandemien slo til, da reiselivsnæringen hadde en verdiskaping på hele 11,7 milliarder kroner.

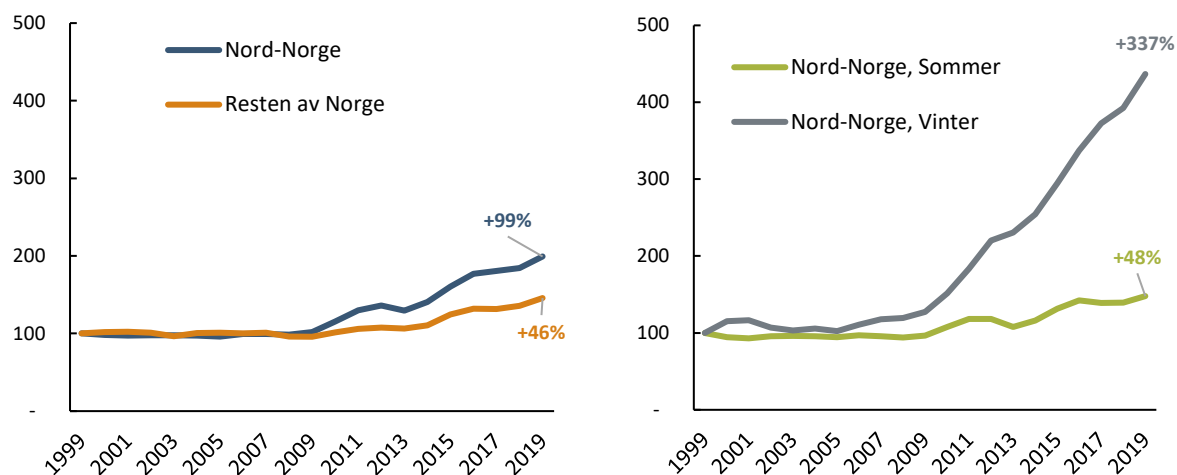
Veksten i reiselivet i Nord-Norge de siste ti årene er den største suksesshistorien i norsk reiselivsnæring i moderne historie. Fra 2010 og frem til pandemien var veksten i reiselivsnæringen i Nord-Norge om lag dobbelt så høy som næringens vekst i resten av landet. Denne høye veksten kan særlig spores til vintermånedene.

Nordlys, Lofotfiske, skikjøring, hundeslede og ishotell – alle er konsepter som har bidratt til å etablere Nord-Norge som et attraktivt reisemål i vintermånedene i både innen- og utenlandsmarkeder.

⁶ To strekninger på Riksvei 50, dagens E6. De fikk tilnavnet fordi de ble anlagt hovedsakelig av krigsfanger under andre verdenskrig, under brutale forhold. De fleste av fangene var jugoslaver, spesielt serbere, men det var også noen kroatisk og sovjetisk fanger. Kilde: lokalhistoriewiki.no.

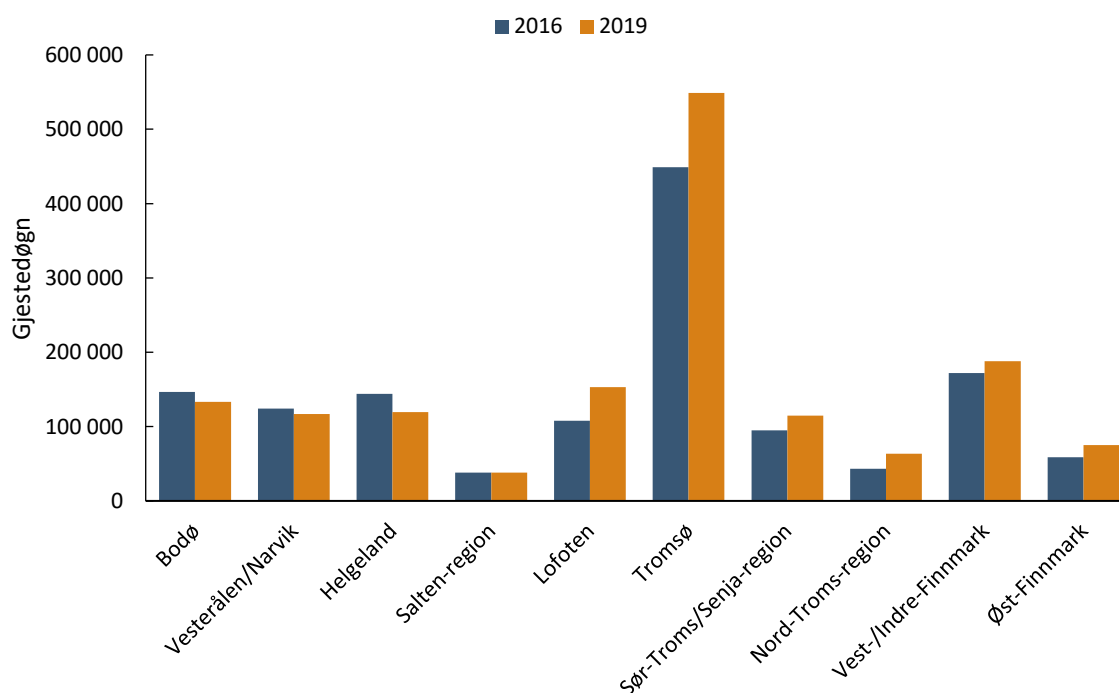
⁷ Helgelandskysten, Lofoten, Andøya, Senja, Havøysund og Varanger.

Figur 2-1: Utvikling i antall hotellovernattinger, med ferie/fritid som formål. Venstre: Nord-Norge vs. Resten av landet. Høyre: Nord-Norge, sommer- vs. vintersesongen. Indeks, 1999=100. Kilde: SSB

Tromsø er den klart største enkeltdestinasjonen for feriereisende i Nord-Norge. Over én tredel av alle feriegjestedøgn i Nord-Norge i 2019 ble gjennomført i Tromsø. Det er også i Tromsø mesteparten av veksten i nordnorske ferierelaterte gjestedøgn fant sted, i perioden 2016-2019. I 2019 ble det registrert 100 000 flere gjestedøgn i Tromsø, sammenlignet med 2016. Dette utgjorde nesten 60 prosent av den samlede veksten. Ser vi på prosentvis vekst var det derimot de to regionene Nord-Troms og Lofoten som hadde høyest vekst – med en økning på henholdsvis 47 og 42 prosent i ferierelaterte gjestedøgn fra 2016 til 2019.

Figur 2-2: Antall gjestedøgn på hotell i 2016 og 2019 med ferie og fritid som formål, per reiselivsregion. Kilde: SSB, bearbejdet av Menon Economics

Den sterke veksten i nordnorsk reiselivsnæring fremkommer også i reiselivsnæringens verdiskaping. Mellom 2009 og 2019 opplevde reiselivsbedriftene i Nord-Norge mer enn en dobling i verdiskaping. Dette er ekvivalent med en gjennomsnittlig årlig vekst på 8 prosent – langt høyere enn Norges BNP-vekst i denne perioden. Den nordnorske reiselivsnæringen utgjør dermed en langt større andel av norsk økonomi i dag, enn i 2009.

Reiselivsnæringen består av fem ulike bransjer (se tekstboks nedenfor). Den største reiselivsbransjen i Nord-Norge er transportbransjen, som i 2019 utgjorde halvparten av all verdiskaping i næringen. 35 prosent av verdiskapingen fra transportbransjen kommer fra Hurtigruten. Overnatting, servering og opplevelser utgjorde en omtrent like stor andel hver på mellom 10 og 20 prosent, mens formidling var den klart minste som stod for 2 prosent av verdiskapingen. Selv om opplevelsesbransjen er den nest minste i 2019, er det samtidig bransjen som har hatt den største veksten på 10 prosent mellom 2009 og 2019. Transport er likevel hoved-driveren bak veksten med en økning på nesten 2,5 milliarder i samme periode.

Tekstboks 2-1: Nærmere om reiselivsnæringen og definisjonen av bransjene i denne næringen.

Det er fem bransjer som utgjør det vi vanligvis definerer som reiselivsnæringen; overnatting, servering, opplevelser, transport og formidling.

Overnatting: består av hoteller, pensjonater, moteller, hytter, campingplasser, vandrerhjem, ferieleiligheter, turisthytter og annen overnatting.

Servering: omfatter typisk restauranter, kafeer, gatekjøkken og drift av barer og puber.

Opplevelser: inneholder de fleste aktiviteter som man kan tenke seg en turist kan benytte når denne er på reise. Dette er opplevelsesaktiviteter, fornøyles- og temparker, alle typer museer og historiske bygninger og severdigheter, botaniske og zoologiske hager, taubaner og skiheiser.

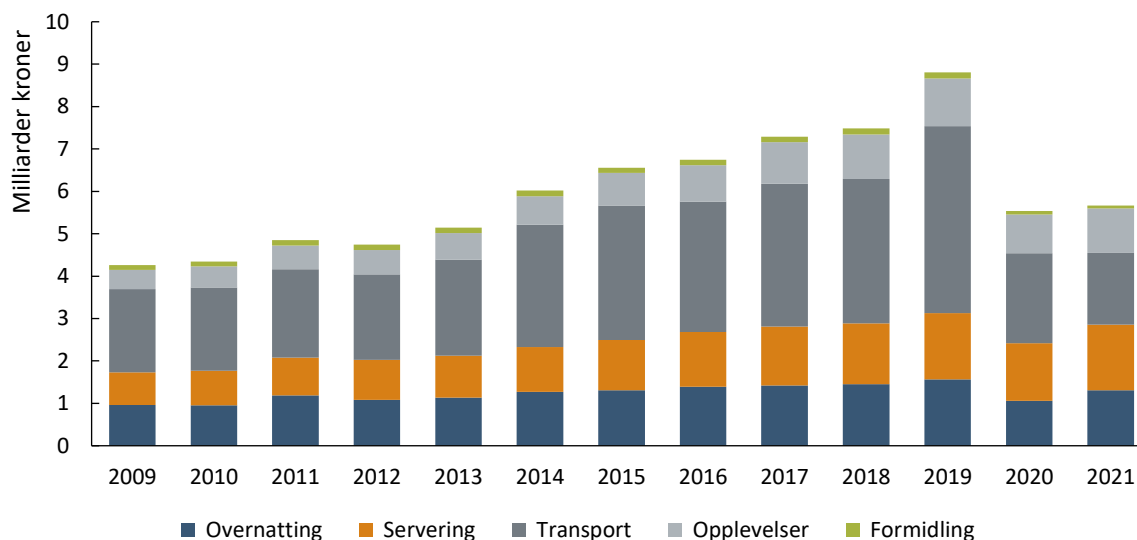
Formidling: består av aktører som reisebyråer, turistkontorer, reisearrangørvirksomhet, guider og reiseledere.

Transport: omfatter bedrifter som frakter passasjerer med jernbane, kysttrafikk med passasjerer, innenlandske kystruter med passasjerer og turbiltransport.

Reiselivsnæringen kan også deles inn i *innholds- og tilgjengelighetsbransjer*. *Innholdsbransjene* handler om å skape et godt reiselivsprodukt lokalt (inkluderer overnatting, servering og opplevelser), mens *tilgjengelighetsbransjene* legger til rette for å frakte turistene dit de skal, og organisere tilbud (transport og formidling).

Transportbransjen utgjør en langt større andel av reiselivsnæringen i Nord-Norge sammenlignet med resten av landet. Tilsvarende er serveringsbransjen forholdsvis liten i Nord-Norge (som andel av næringen). Dette må sees i sammenheng med regionens egenart. Nord-Norge preges av store avstander og spredt bosetning. Dette gjør naturlig nok at behovet for transporttjenester er større enn i andre deler av landet. Den relativt lite konsentrerte bosetningen i regionen gjør også at serveringsvirksomhet, som caféer og restauranter, har vanskeligere kår enn i storbyer i Sør-Norge. Nasjonalt utgjør lokalbefolkningen 60 prosent av serveringsbransjens inntekter.

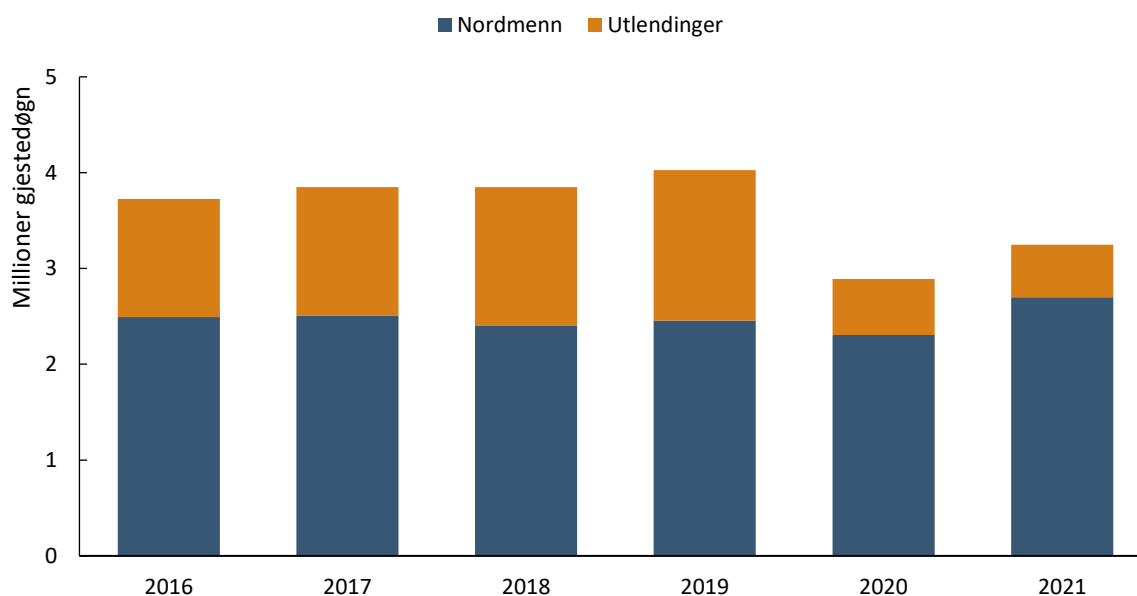
Figur 2-3: Utviklingen i verdiskaping i reiselivet i Nord-Norge mellom 2009 og 2021, fordelt på reiselivsbransjene. I milliarder kroner. Kilde: Menon Economics

2.1.2 De tilreisende

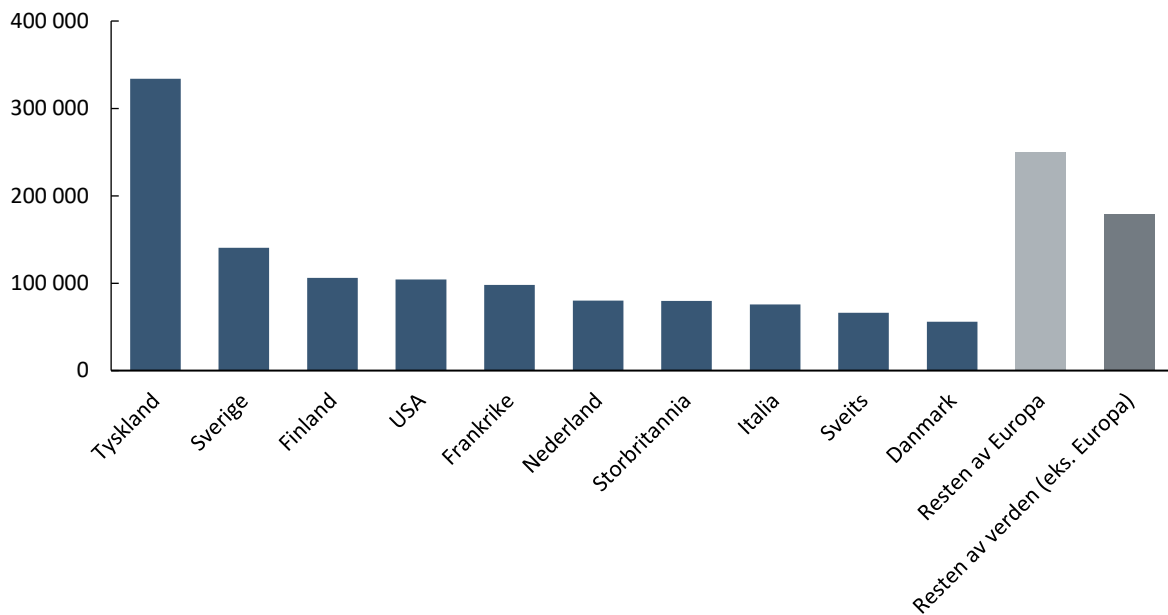
I årene fram til pandemien var veksten i kommersielle gjestedøgn på overnattingssteder i Nord-Norge i hovedsak drevet av utenlandske tilreisende. Målt i gjestedøgn økte antallet utenlandske gjestedøgn ved kommersielle overnattingssteder med 27 prosent fra 2016 til 2019, tilsvarende om lag 330 000 gjestedøgn. Antallet gjestedøgn fra nordmenn holdt seg stabilt i disse årene. Selv med sterk vekst blant utlendinger frem til 2019 var det imidlertid nordmenn som sto for majoriteten av gjestedøgnene ved kommersielle overnattingssteder i Nord-Norge i 2019, med en andel på i overkant av 60 prosent.

Figur 2-4: Utvikling i antall kommersielle gjestedøgn i Nord-Norge, fordelt på nasjonalitet. Kilde: SSB, bearbeidet av Menon Economics

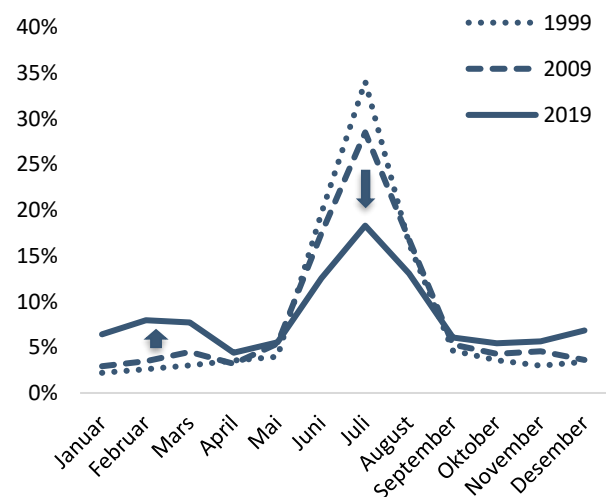
Blant utledninger som overnatter kommersielt i Nord-Norge er det besøkende fra europeiske land som utgjør de største enkeltmarkedene, med unntak av amerikanere (som har fjerde mest gjestedøgn). Det største enkeltmarkedet i utenlandsmarkedet er Tyskland. Ferierende tyskere stod for 335 000 gjestedøgn i 2019. Dette utgjør over 20 prosent av utenlandske gjestedøgn. Etter Tyskland følger Sverige og Finland med henholdsvis om lag 140 000 og 105 000 gjestedøgn, altså mindre enn halvparten av gjestedøgnene i Tyskland.

Figur 2-5: Gjestedøgn per land i 2019 i de 10 største landene. Kilde: SSB, bearbejdet av Menon Economics

Det er, som i resten av Norge, sommermånedene som er høysesongen for reiselivet også i Nord-Norge. De siste 20 årene har imidlertid reiselivsnæringen i Nord-Norge blitt langt mindre avhengige av sommermånedene, noe som er tydelig av figuren til høyre. I 1999 ble 70 prosent av hotellromnetter i Nord-Norge solgt i juni, juli eller august. Det tilsvarende tallet i 2019 var kun 44 prosent. Den fallende andelen av årlige solgte hotellromnetter i sommermånedene skyldes ikke fallende tilstrømming om sommeren, men kraftig vekst i tilstrømmingen av turister i vintermånedene – især i månedene januar-mars og i desember.

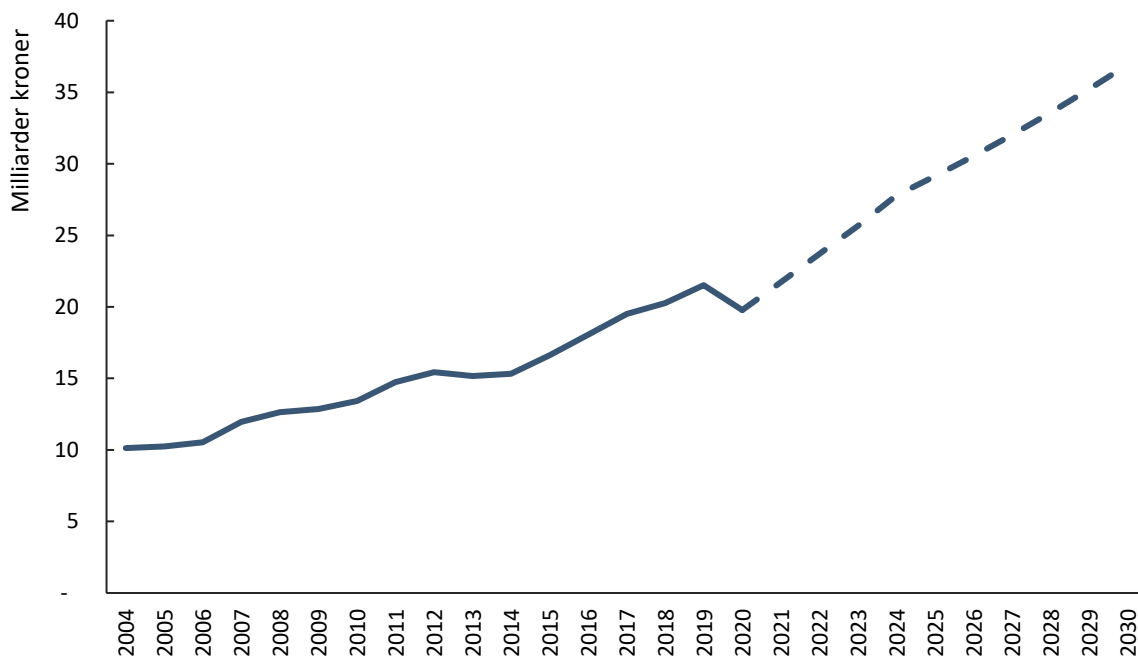
Figur 2-6: Hotellovernattinger i Nord-Norge med ferie/fritid som formål i 1999, 2009 og 2019. Andel overnattinger per måned. Kilde: SSB

2.1.3 Reiselivsnæringen i Nord-Norge mot 2030

Menon har tidligere laget prognoser for reiselivsnæringen i Norge.⁸ Ifølge prognosene vil omsetningen i reiselivsnæringen i Nord-Norge være på nesten 37 milliarder kroner i 2030. Prognosene legger til grunn en årlig vekst på omtrent 8 prosent i 2023 og 2024, og rett under 5 prosent mellom 2025 og 2030. Prognosene bygger på ulike vekstbaner for de fem reiselivsbransjene. Opplevelser er forventet å vokse mest med en årlig vekst på over 6 prosent mellom 2025 og 2030. Denne bransjen har vært i sterk vekst gjennom hele 2000-tallet, og vi forventer at denne trenden vil vedvare også frem til 2030.

Figur 2-7: Historisk og forventet utvikling i omsetning i nordnorsk reiselivsnæring fra 2004 til 2030. Kilde: Menon Economics

2.2 Personer med nedsatt bevegelsesevnes ferievaner

I en rapport fra EU-kommisjonen fra 2014 fremkommer det at litt over halvparten av innbyggerne med funksjonsnedsettelse i EU-land reiste på ferie i årene på midten av 2010-tallet.⁹ Dette tallet sammenfaller med resultatene fra en norsk studie gjennomført på midten av 2000-tallet som også spesifikt utredet reisevanene blant personer med nedsatt bevegelsesevne. Der fant man at 53 prosent av nordmenn med nedsatt bevegelsesevne reiste på ferie i løpet av 2004. Til sammenligning er imidlertid andelen som reiste på ferie i løpet av et år blant *hele befolkningen* på hele 72 prosent.¹⁰ Personer med bevegelsesnedsettelse reiser dermed i mindre grad på ferie enn funksjonsfriske nordmenn. Undersøkelsen fra midten av 2000-tallet fant også at nesten 90 prosent av bistandstrengende nordmenn *ville ha reist mer* på ferie, dersom de hadde vært helt funksjonsfriske.

Det er særlig to årsaker til at personer med nedsatt bevegelsesevne i mindre grad reiser enn funksjonsfriske. For det første er det en sammenheng mellom helse og inntekt. Jo bedre helse og generell funksjonsevne man har, dess høyere inntekt har man, statistisk sett. Personer med bevegelsesnedsettelse er av naturlige årsaker over-

⁸ Metoden bak prognosene er presentert i rapporten «Norsk reiseliv før, under og etter pandemien» (2021), tilgjengelig [her](#).

⁹ EU-kommisjonen (2014), «Economic impact and travel patterns of accessible tourism in Europe»

¹⁰ ECON (2005), «Ferie for personer med store bistandsbehov»

representert blant uføretrygdede, hvis inntekt er vesentlig lavere enn inntektsnivåene man oppnår som sysselsatt.

Lavere inntekt begrenser muligheten til å reise på ferie. I en spørreundersøkelse blant nordmenn med bistandsbehov fra midten av 2000-tallet oppga nesten 60 prosent av respondentene at årsaken til at de ikke dro på ferie var at de ikke hadde råd.¹¹ I en tilsvarende undersøkelse blant *hele befolkningen*, fra 2015, oppga kun 5 prosent at de ikke har råd til å reise på én ukes ferie i løpet av året.¹² Det er dermed all grunn til å tro at den høye forekomsten av lav inntekt er en viktig årsak til at personer med nedsatt bevegelsesevne reiser mindre på ferie enn funksjonsfriske.

Den relativt høyere andelen som er uføretrygdet blant personer med nedsatt bevegelsesevne fører også til færre yrkesreiser, sammenlignet med funksjonsfriske.

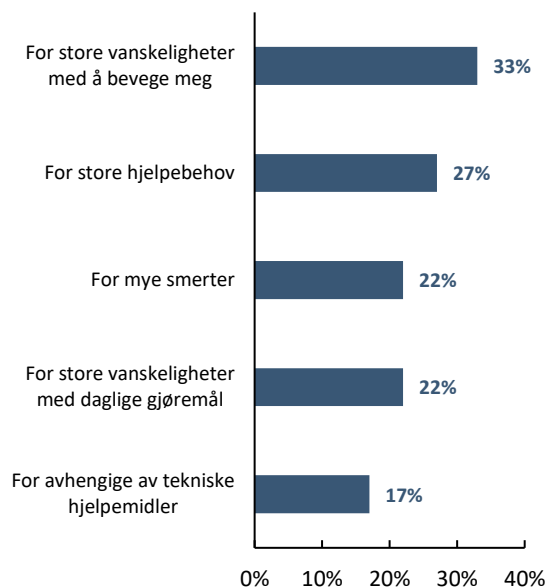
For det andre opplever personer med nedsatt bevegelsesevne flere utfordringer med å reise på ferie, sammenlignet med funksjonsfriske. Slike hindringer er særlig knyttet til transport. To av tre med nedsatt bevegelsesevne har fysiske problemer med å benytte seg av kollektiv-transport i Norge, og hele 97 prosent av denne gruppen oppgir at de har opplevd problemer med å bruke kollektivtransport. Den tilsvarende andelen blant funksjonsfriske er kun 31 prosent.¹³

Det at mobilitetsbegrensninger resulterer i mindre feriering blant personer med nedsatt bevegelsesevne kan også tydelig leses ut av resultatene fra en spørreundersøkelse blant personer med bistandsbehov fra 2005. Én av tre oppga at «... *vanskeligheter med å bevege [seg]*» var et direkte hinder for å reise på ferie. Over 25 prosent av de spurte oppga også at stort behov for hjelp var en selvstendig årsak til at de ikke reiste på ferie.

Nordmenn med nedsatt bevegelsesevne reiser altså mindre på ferie enn funksjonsfriske. Men hvordan skiller reisevanene til personer med nedsatt bevegelsesevne som faktisk reiser på ferie (som jo en majoritet gjør) seg fra reisevanene til funksjonsfriske? Det er her lite oppdatert kunnskap å oppdrive. I den tidligere refererte Econ-rapporten fra 2005 er det imidlertid hentet inn responser fra et stort antall funksjonsfriske og bistandstrengende, også på dette spørsmålet. Det fremkommer der at det kun er marginale forskjeller vedrørende tidspunkt, overnattingsmåter og transportmåter i forbindelse med feriering, mellom bistandstrengende og funksjonsfriske. Det var imidlertid tydelige forskjeller i *feriedestinasjoner*. Bistandstrengende reiste relativt sett mer på utenlandsferier enn på Norgesferier, sammenlignet med funksjonsfriske. Studien fant at ferier til Spania var overrepresentert blant nordmenn med store bistandsbehov. Det trekkes frem at én årsak til dette er at Spania har en rekke feriesteder som er tilrettelagt for bistandstrengende og personer med nedsatt bevegelsesevne.

Samlet sett er det dermed to selvstendige faktorer som gjør at personer med nedsatt bevegelsesevne trolig er underrepresentert som ferierende i Nord-Norge, både at de reiser mindre og at de velger storbyer og land med

Figur 2-8: Hvordan funksjonshemmingen hindrer bistandstrengende i å reise på ferie. Spørreundersøkelse, N=1069. Kilde: Econ (2005)

¹¹ *Ibid.*

¹² *SSB-artikkel, Vrålstad (2017), «Økonomiske ressurser»*

¹³ *Transportøkonomisk institutt (2016), «Transport, udekket aktivitetsbehov og velferd blant personer med nedsatt bevegelsesevne»*

destinasjoner som er mer tilrettelagt for deres behov: Om lag 9 prosent av den voksne befolkningen i Norge har nedsatt bevegelsesevne. Det at flere studier finner at personer med nedsatt bevegelsesevne reiser mindre på ferie enn funksjonsfriske, gjør at vi isolert sett anslår at 7 prosent av befolkningen har nedsatt bevegelsesevne og reiser på ferie årlig.

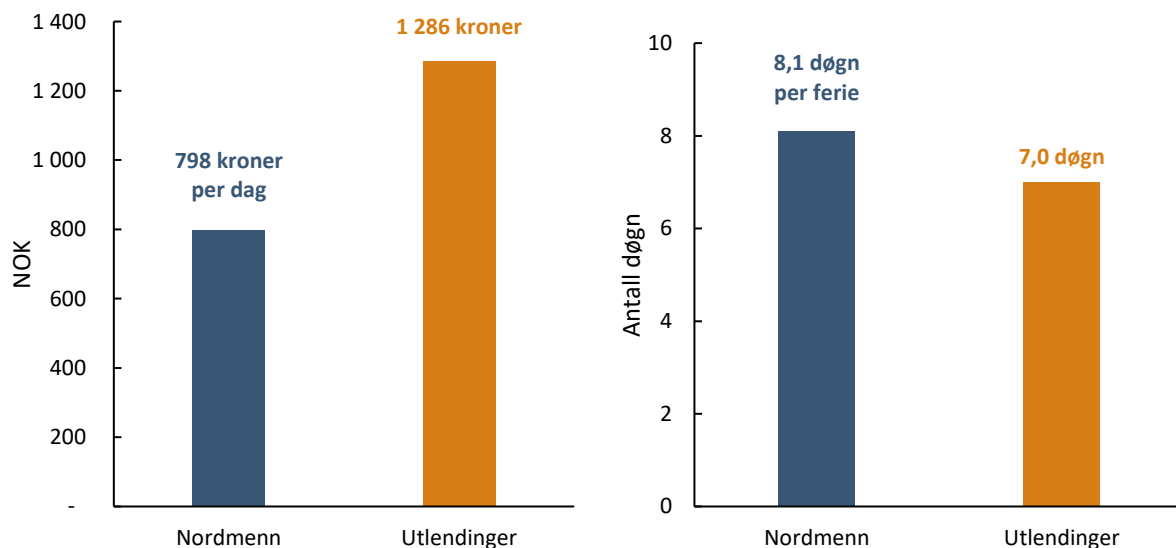
I tillegg finner studier at bistandstrengende og personer med nedsatt bevegelsesevne i større grad enn funksjonsfriske reiser til utlandet på ferie. Nord-Norge som reisemål tilbyr typisk aktivitetsbaserte ferier, noe som gjennomgående gir større utfordringer for reisende med nedsatt bevegelsesevne enn storby- eller strandferier i utlandet. Av den grunn anslår vi at 5 prosent av nordmenn som reiser på ferie til Nord-Norge i dag, har nedsatt bevegelsesevne.

Denne underrepresentasjonen av nordmenn med nedsatt bevegelsesevne blant ferierende i Nord-Norge, gjør oss i stand til å synliggjøre *potensialet* for vekst i den nordnorske reiselivsnæringen. Tiltak for å utløse dette potensialet, og tallfesting av forventede verdiskapingseffekter av dette, diskuteres i de videre kapitlene.

2.3 Forbruk og ferielengde blant personer med nedsatt bevegelsesevne i Nord-Norge

Innovasjon Norge gjennomfører jevnlig undersøkelser av turistenes reisevaner i Norge. Det skiller her mellom norske turister og turister fra en rekke utenlandske land og regioner, samt mellom reisevaner ved ulike destinasjoner i Norge. Resultatene for Nord-Norge fra 2019 viser at utenlandske turister har et vesentlig høyere gjennomsnittlig forbruk per dag, når de er på reise i Nord-Norge, sammenlignet med norske turister. Samtidig finner undersøkelsen at norske turister i Nord-Norge i gjennomsnitt oppholder seg noe lengre i regionen når de er på ferie i Nord-Norge.

Figur 2-9: Reisevaner blant turister i Nord-Norge, blant hhv. norske og utenlandske turister. Gjennomsnittlig forbruk per turist per dag (venstre) og gjennomsnittlig lengde på turistreisene (høyre). Kilde: Innovasjon Norge (2019)

Det er ikke i noen av Innovasjon Norges undersøkelser gjennomført noen kartlegging av hvordan reisevanene til personer med funksjons- eller bevegelsesnedsettelse i Norge generelt, eller Nord-Norge spesielt, skiller seg fra andre turister.

Vi mener det er grunn til å tro at personer med nedsatt bevegelsesevnes reiselivskonsum i Nord-Norge skiller seg noe fra funksjonsfriske. Like fullt tror vi at det samlede forbruket per reisefølge hvor det er personer med nedsatt bevegelsesevne med, skiller seg *lite* fra resten av befolkningen. Det er to årsaker til dette.

På den ene siden har personer med nedsatt bevegelsesevne i gjennomsnitt en lavere disponibel inntekt enn funksjonsfriske. Dette følger av at en høyere andel blant personer med nedsatt bevegelsesevne er helt eller delvis uføre. Dette tilsier isolert sett at personer med nedsatt bevegelsesevne i gjennomsnitt har et lavere døgnforbruk når de er på ferie sammenlignet med funksjonsfriske. Dette understøttes også av intervjuer med personer med nedsatt bevegelsesevne som vi har gjennomført i forbindelse med dette prosjektet. Her ble det blant annet trukket frem at gruppen jevnlig opplever å hindres fra å delta i organiserte aktiviteter eller opplevelser, grunnet ens bevegelsesnedsettelse.

På den andre siden har personer med nedsatt bevegelsesevne andre (og som regel dyrere) behov når de reiser, enn resten av befolkningen. Dette gjelder særlig transporttjenester, og til en viss grad overnattingstjenester. Nord-Norge preges av store avstander, noe som isolert sett tilsier at personer med nedsatt bevegelsesevne på ferie i denne regionen har et noe *høyere* forbruk, sammenlignet med resten av befolkningen. Vi mener det også er grunn til å tro at størrelsen på det gjennomsnittlige reisefølget er større når et følge inkluderer personer med nedsatt bevegelsesevne. Dette medfører at en eventuell økning i antallet personer med nedsatt bevegelsesevne som ferierer i Nord-Norge isolert sett gir flere gjestedøgn og aktivitet i reiselivsnæringen, sammenlignet med en tilsvarende økning blant resten av befolkningen.

Ettersom effektene diskutert ovenfor trekker i ulike retninger mener vi at man i sum kan legge til grunn at personer med nedsatt bevegelsesevne har om lag det samme forbruksnivået som funksjonsfriske, dog med en noe annen forbruksprofil (noe mer transportutgifter og noe lavere utgifter til organiserte opplevelser).

2.4 Mulighetsrommet for økt turisme blant personer med nedsatt bevegelsesevne

I 2019, det siste året med dataobservasjoner som ikke er preget av koronapandemien, ble det gjennomført over 2,7 millioner gjestedøgn i Nord-Norge med turisme som formål. Dette tilsvarer i underkant av 370 000 besøkende turister til Nord-Norge i 2019, dersom vi legger til grunn Innovasjon Norges anslag for gjennomsnittlig oppholdstid blant turister i Nord-Norge på 7,5 døgn.

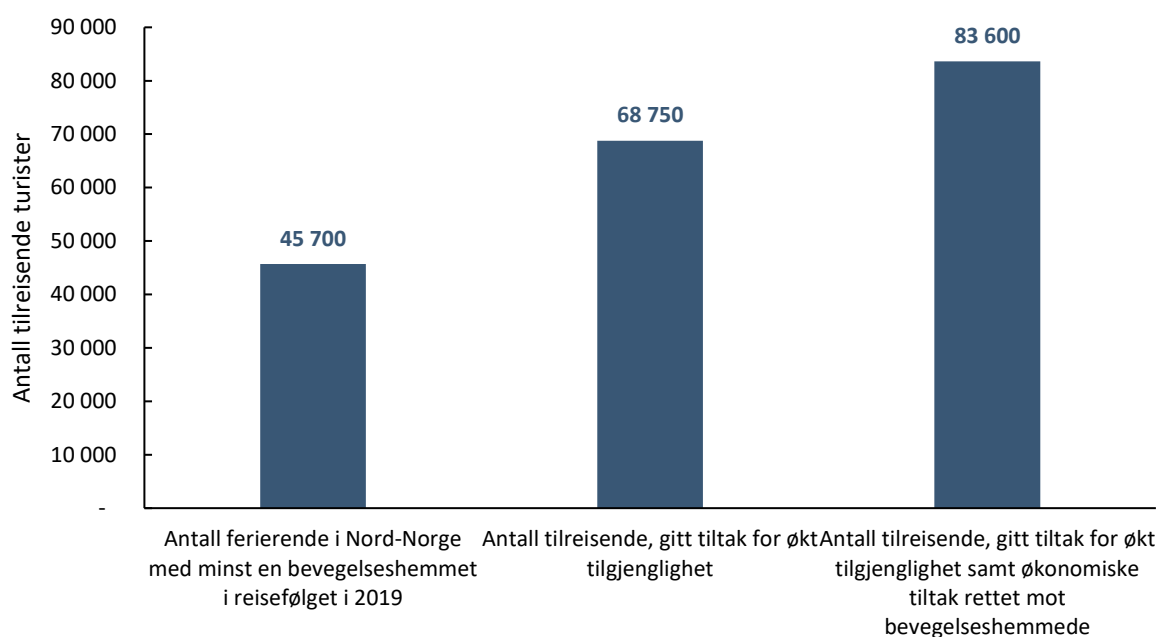
Som diskutert i kapittel 2.2 anslår vi at kun 5 prosent av disse besøkende – tilsvarende i overkant av 18 000 turister – faller innunder definisjonen «nedsatt bevegelsesevne». Av disse anslår vi, på bakgrunn av tallene fra Innovasjon Norge, at om lag 70 prosent er nordmenn. Til sammenligning rapporterer SSB at om lag 9 prosent av den voksne befolkningen i Norge er å anse for å ha nedsatt bevegelsesevne i 2021. Årsaken til dette gapet mellom andelen personer med nedsatt bevegelsesevne i befolkningen og andelen personer med nedsatt bevegelsesevne som reiser på ferie til Nord-Norge er som tidligere beskrevet at de reiser mindre på ferie og har andre feriepreferanser enn resten av befolkningen.

For å illustrere mulighetsrommet for reiselivet i Nord-Norge av et mer inkluderende reiseliv i regionen ser vi for oss to scenarier. Det første scenariet synliggjør potensialet for økt turisme ved å øke tilgjengelighet og inkludering i reiselivet i Nord-Norge slik at reisepreferansene til personer med nedsatt bevegelsesevne tilsvarer preferansene til resten av befolkningen. I dette scenariet øker etterspørselen etter reiser i Nord-Norge blant både nordmenn og utlendinger med nedsatt bevegelsesevne. Scenariet legger til grunn at andelen av turister i Nord-Norge som har bevegelsesnedsettelse øker fra dagens 5 prosent til 7 prosent. Dette gir en økning i antallet turister til Nord-Norge med bevegelsesnedsettelse på om lag 50 prosent, og en økning i antallet tilreisende turister til Nord-Norge årlig på i overkant av 2,5 prosent.

I det andre scenariet legger vi til grunn at i tillegg til premissene i scenario én så innføres det også tiltak som gjør at nordmenn med redusert bevegelsesevne gjøres i stand til å reise like mye som resten av befolkningen. I praksis vil dette innebære ordninger som bedrer økonomien til nordmenn med nedsatt bevegelsesevne slik at denne gruppen har de samme økonomiske forutsetningene som funksjonsfriske nordmenn ved valg av feriedestinasjon. I dette scenariet venter vi naturligvis kun en effekt blant nordmenn, og ikke utenlandske turister, ettersom utlendinger med nedsatt bevegelsesevne ikke vil omfattes av slike tiltak. I dette scenariet øker antallet tilreisende på ferie til Nord-Norge med redusert bevegelsesevne med 22 prosent sammenlignet med scenario én. Dette betyr at man i dette scenariet får en økning i antallet personer med nedsatt bevegelsesevne som ferierer i Nord-Norge på 83 prosent årlig sammenlignet med dagens situasjon, tilsvarende 12 300 tilreisende turister i året.

I begge scenariene legger vi til grunn at det i gjennomsnitt er 2,5 personer i hvert reisefølge. Dette medfører at det i scenariene kommer 2,5 flere tilreisende turister til Nord-Norge per person med nedsatt bevegelsesevne som legger ferien til regionen.

Figur 2-10: Mulighetsrom for økning i turisme til Nord-Norge blant personer med redusert bevegelsesevne. Det er lagt til grunn en gjennomsnittlig størrelse på reisefølge på 2,5 personer. Kilder: SSB, Innovasjon Norge og Menon Economics.

De to scenarioene illustrert ovenfor resulterer i økninger i antall tilreisende turister årlig på henholdsvis i overkant av 23 000 og 38 000 (inkludert reisefølge), sammenlignet med 2019. Omregnes dette til gjestedøgn, som er den enheten som oftest anvendes i reiselivssektoren, får vi resultater på henholdsvis 516 000 og 630 000.¹⁴ Disse tallene er våre beste estimater på det realistiske potensialet for økt turisme i reiselivsnæringen i Nord-Norge ved en bedre tilrettelegging for personer med nedsatt bevegelsesevne. Disse anslagene representerer en økning på henholdsvis 6,5 og 11 prosent i *samlet* antall ferierelaterte gjestedøgn i Nord-Norge sammenlignet med 2019.

¹⁴ I denne omregningen har vi lagt til grunn en gjennomsnittlig lengde på ferieopphold på 7,5 døgn i regionen per turist, i tråd med undersøkelsene for Nord-Norge, fra Innovasjon Norge.

Stort potensial også i «MICE»-markedet (konferanse, kongress og firmamøter)

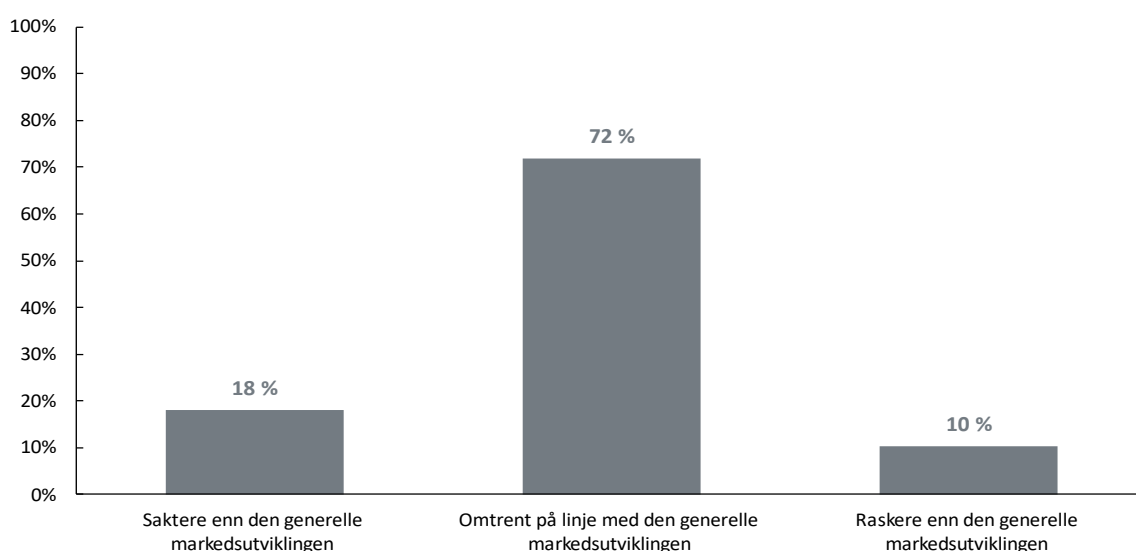
Det er *turisme* som er hovedfokuset i denne rapporten. Like fullt kan vi ikke unnlate å også omtale det såkalte «MICE»-markedet¹⁵, i en drøfting av potensialet for reiselivsnæringen i Nord-Norge av økt tilrettelegging for personer med nedsatt bevegelsesevne. Dette markedet, som hovedsakelig består av firmamøter, kursgjennomføring og konferanser, ble av Innovasjon Norge tallfestet til hele 24,2 milliarder kroner i Norge i 2018.¹⁶ Til sammenligning var omsetningen i hele den norske reiselivsnæringen på 194 milliarder kroner i 2018.

I flere intervjuer med aktører i reiselivsnæringen vi har gjennomført i forbindelse med dette prosjektet er MICE-markedet trukket frem som et stort og uutnyttet potensial for den nordnorske reiselivsnæringen. Aktørene påpeker at store selskaper og konferansearrangører legger konferanser og firmamøter til destinasjoner som er tilrettelagt for personer med nedsatt bevegelsesevne. Dette fordi det ofte er personer med nedsatt bevegelsesevne deltagende på store arrangementer. Spesifikke konferanser og firmamøter gjennomføres også med jevne mellomrom (typisk årlig), og når man først har funnet en destinasjon som tilfredsstillende alle behov kommer man gjerne tilbake til samme sted. Aktørene vi har vært i kontakt med understreker at en større bevissthet om at dette markedet er svært opptatt av høy tilgjengelighet, og en tilsvarende målrettet markedsføring mot dette markedet, kan ha svært store positive effekter for den nordnorske reiselivsnæringen.

2.5 Hva tror reiselivsnæringen om markedet for tilgjengelig reiseliv?

En stor majoritet av reiselivsbedriftene i Nord-Norge vi har hentet inn synspunkter fra, forventer at bevegelsehemmede som kundesegment vil utvikle seg i tråd med det generelle markedet i årene fremover. Det må her understrekes at dette betyr at markedet faktisk forventer at *antallet* bevegelsehemmede gjester vil øke – ettersom det er en generell markedsforventning om at reiselivet i Nord-Norge vil oppleve en fortsatt sterk vekst gjennom 2020-årene.

Figur 2-11: Spørsmål: Hvordan tror du etterspørselen etter reiser fra bevegelsehemmede vil bevege seg i årene fremover mot 2030? N=39

¹⁵ «MICE»: Meetings, Incentives, Congresses/Conferences & Events.

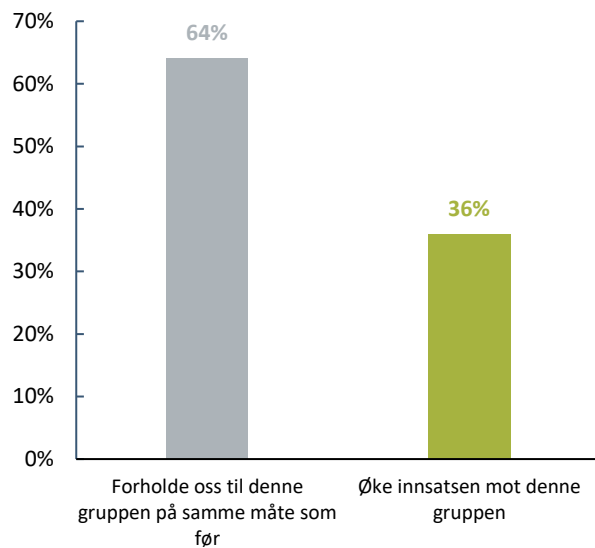
¹⁶ Innovasjon Norge (2018), «Turistundersøkelsen 2018: MICE-markedet»

Samtidig som reiselivsbedriftene ikke forventer at andelen gjester med nedsatt bevegelsesevne skal øke de neste årene oppgir en andel på nesten 40 prosent av bedriftene at de vil *øke innsatsen mot denne kundegruppen* fremover. Dette er svært positivt og skyldes trolig en kombinasjon av to trender i reiselivssektoren i Nord-Norge:

- I takt med vekst i reiselivet møter bedriftene stadig oftere på gjester med bevegelsesnedsettelse. Dette har gitt en økt bevissthet om kundegruppen.
- Etter flere år med en sterk vekst i reiselivsnæringen i regionen blir markedet i Nord-Norge stadig mer profesjonalisert. Deltagelse i klynger og samarbeid med destinasjons-selskaper og andre reiselivsbedrifter fokuserer i økende grad på gjeldende krav og retningslinjer for tilgjengelighet, samt en økt forståelse for at økt tilgjengelighet kan være positivt for omsetning og lønnsomhet.

Det kan også tenkes at næringen blir inspirert av økt internasjonal oppmerksomhet og satsing på bærekraft generelt (for eksempel i FNs bærekraftsmål) og på tilgjengelig reiseliv spesielt.

Figur 2-12: Spørsmål: Hvordan vil din virksomhet forholde seg til markedet for bevegelsehemmede fremover? N=39

3 Barrierer for reisende med nedsatt bevegelsesevne

Flere av egenskapene som gjør Nord-Norge til et attraktivt reisemål utgjør i seg selv barrierer for personer med nedsatt bevegelsesevne dersom reiselivsnæringen ikke er bevisste på å tilgjengeliggjøre sine tjenester. Dette gjelder for eksempel Nord-Norges spredte bosetting, dets kalde vinterklima og den uberørte naturen (med begrenset tilgjengelighet). Videre opplever kundegruppen også barrierer av mer generell art, som lav kunnskap i næringen om deres behov, lite informasjon om ulike tilbuds faktiske tilgjengelighet samt fysiske barrierer for å bevege seg rundt. Det er imidlertid tegn på at utviklingen går i riktig retning. Vi finner at reiselivsbedrifter som har erfaring med gjester med bevegelsesnedsettelse gjennomgående har tatt grep for å bedre tilgjengeligheten av sine tjenester for denne kundegruppen.

Tidligere utredninger har avdekket at personer med nedsatt bevegelsesevne utgjør en liten andel av tilreisende turister i Nord-Norge, sett i forhold til gruppens størrelse i befolkningen som helhet. En sentral årsak til dette misforholdet er at personer med nedsatt bevegelsesevne opplever utfordringer, eller hindre, på feriereiser i Nord-Norge.

Det er disse barrierene for å feriere i Nord-Norge som kartlegges og diskuteres i dette kapittelet. Videre diskuteres også disse barrierene ut ifra reiselivsnæringen perspektiv. Innsikten fra reiselivsnæringen er basert på svarene fra en spørreundersøkelse vi har gjennomført i forbindelse med dette oppdraget.

3.1 Særegne barrierer knyttet til Nord-Norge som destinasjon

Selv om personer med nedsatt bevegelsesevne møter barrierer som er like på tvers av destinasjoner, er det også enkelte utfordringer som i stor grad er unike for Nord-Norge. Disse er særlig knyttet til tilgjengelighet i form av transporttilbud, klimautfordringer og tilgang på naturbaserte opplevelser.

En viktig utfordring i Nord-Norge er de store avstandene i regionen. Nord-Norge dekker et stort areal og er spredt bebodd. Dette gjør at man som reisende i regionen må benytte en hel del tid til transport.

Europakommisjonen bestilte i 2013 en rapport som blant annet kartla reise mønstrene til personer med funksjonsnedsettelse, inkludert denne gruppens opplevde barrierer for feriereiser.¹⁷ Studien viser at det er innen transport det er flest barrierer for personer med utfordringer knyttet til blant annet mobilitet, syn og adferd. Dette støttes også av intervjuobjektene vi har vært i kontakt med. Her trekkes det frem at på tross av at offentlig transport skal være installert med nødvendig utstyr for å sikre mobilitet for personer med nedsatt bevegelsesevne, oppleves det (av erfaring) som en reell risiko at dette utstyret ikke fungerer eller at operatørene ikke har kompetansen til å ta det i bruk. Dette gjelder særlig for busstransport. Ettersom Nord-Norge er spredt og tynt befolket er også hyppigheten av avganger i kollektivtransporten lav, sammenlignet med storbyer og regioner med høy befolkningstetthet. Det at personer med nedsatt bevegelsesevne opplever det som en risiko for at de ikke kan bruke kollektivtransport fordi nødvendig (og påkrevd) mobilitetsutstyr ikke er tilgjengelig og at de kan risikere å måtte vente flere timer på neste avgang oppleves som en barriere for å benytte kollektivtransport som ferierende i regionen.

Personer vi har intervjuet trekker også frem utfordringer med å benytte toalettfasiliteter på transportmidler. Ofte er det ikke installert tilrettelagte handicaptoaletter. Det å reise kollektivt over lengre avstander kan derfor

¹⁷ Europakommisjonen (2014), "Economic impact and travel patterns of accessible tourism in Europe"

oppleves ubehagelig, stressende og risikabelt. I tillegg er det ofte store begrensninger på kapasiteten for fysiske hjelpemidler som rullestol. Mange busser har eksempelvis kun én eller to slike plasser. Dersom personer med nedsatt bevegelsesevne reiser i grupper, enten privat eller gjennom pasientorganisasjoner, er transport med kollektivtrafikk utfordrende.

3.1.1 Klima

En annen faktor som kan utgjøre en barriere for personer med nedsatt bevegelsesevne, og særlig de som bruker rullestol, er klimaet i nord. I vinterhalvåret er det mye snø og is, noe som gjør det vanskelig for denne gruppen å ferdes utendørs. I tillegg er vinterkulden mer ubehagelig og potensielt mer farlig for mennesker med redusert bevegelighet, som en konsekvens av lavere blodgjennomstrømming i kroppen. Det finnes utstyr som avhjelper disse utfordringene. NAV låner for eksempel ut varmhjelpemidler som votter, hansker, sokker og såler til norske reisende. I tillegg kan man søke om vinter-/piggdekk til rullestol.

3.1.2 Naturbaserte opplevelser

Attraksjonen og konkurransefortrinnet til Nord-Norge er i stor grad bygget på opplevelser i naturen. Denne typen naturbaserte aktiviteter innebærer som regel betydelige barrierer for personer med nedsatt bevegelsesevne. I utgangspunktet er ikke preferansene til personer med nedsatt bevegelsesevne annerledes enn funksjonsfriske. I et pågående forskningsprosjekt har Nordlandsforskning blant annet kartlagt feriepreferansene til personer med nedsatt funksjonsevne.¹⁸ De har der funnet at det ikke er noen markante forskjeller i preferansene for kultur- og naturbaserte opplevelser mellom personer som har, og de som ikke har, funksjonsnedsettelse. Et tydelig resultat fra innledende kartlegginger er imidlertid at færre mennesker med funksjonsnedsettelse oppgir å ha kjøpt naturbasert opplevelse enn kulturbaserte opplevelser den siste tiden. Det tyder på at barrierene knyttet til naturbaserte opplevelser er såpass signifikante at det skaper et avvik mellom preferanser og adferd.

Naturopplevelser som fjellturer eller å gå til andre utkikkspunkt er som regel lite tilgjengelig for personer med redusert mobilitet. De siste årene har det i tillegg blitt bygget opp en rik opplevelsesbransje i Nord-Norge med utgangspunkt i naturopplevelser, som for eksempel hvalsafari og hundekjøring. Det er ikke nødvendigvis umulig for personer med nedsatt bevegelsesevne å delta på denne typen aktiviteter, men ofte krever det spesifikk planlegging og særskilt tilrettelegging fra tilbyderne. Kostnader knyttet til dette, for både kunde og tilbyder, kan være én forklaring på at relativt få mennesker med bevegelsesnedsettelse kjøper naturbaserte aktiviteter.

I tillegg til innsats fra de reisende vil det ofte også kreve noe tilpasning og tilrettelegging fra opplevelsesbedriftene. Mange av opplevelsesbedriftene er relativt små og har med det trolig mindre ressurser til å utforme et skreddersydd tilbud til personer med nedsatt bevegelsesevne eller å tilpasse eksisterende tilbud. Tall fra Menons regnskapsdatabase viser at medianomsetningen blant opplevelsesbedrifter i Nord-Norge er over 20 prosent lavere enn medianomsetningen blant tilsvarende bedrifter i resten av Norge.

I tillegg kan opplevelsesbedriftene ha begrenset kunnskap om behovene til personer med nedsatt bevegelsesevne og hvordan de best kan tilrettelegge for denne gruppen, samt holdninger rundt dette som også gjør dem mindre villige til å ta imot gjester med bevegelsesnedsettelse. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 3.2.1. Samlet fører disse omstendighetene til at reisende med bevegelsesnedsettelse ikke får mulighet til å delta

¹⁸ "Accesstour", ledet av Nordlandsforskning. Pågående forskningsprosjekt (2021-2024).

på opplevelser og aktiviteter på lik linje med andre turister. Nordlandsforskning finner at mange reisende med nedsatt funksjonsevne har opplevd å ikke kunne delta grunnet manglende tilgjengelighet eller tilpasning.

Samlet sett taler dette for at destinasjonene i Nord-Norge har et noe vanskeligere utgangspunkt for tilgjengelig reiseliv enn mange konkurrerende destinasjoner. Storbyer i Norge og utlandet har for eksempel et bredt kulturtilbud samlet på et lite område med gode transportmuligheter, som også er driftet av store aktører med midler og innarbeidede standarder for universell utforming.

3.2 Generelle barrierer i reiselivet

Ovenfor har vi beskrevet utfordringer knyttet til spesifikke egenskaper ved Nord-Norge som destinasjon for personer med nedsatt bevegelsesevne. Det finnes imidlertid også barrierer for reiseliv for personer med nedsatt bevegelsesevne som er gjeldende på tvers av destinasjoner i Norge og utlandet.

Litteraturen har tidligere identifisert at personer med nedsatt funksjonsevne møter tre viktige barrierer i reiselivet:

- ✓ bedriftenes kunnskap og holdninger
- ✓ tilgjengelig informasjon for personer med nedsatt bevegelsesevne som skal velge destinasjon og konkrete produkttilbud
- ✓ mangel på fysisk tilrettelegging av bedriftenes fasiliteter og av produkttilbudet.

En viktig studie i den sammenheng er forskningsprosjektet ACCESTOUR¹⁹ der Nordlandsforskning kartlegger erfaringene personer med nedsatt funksjonsevne har og hvilke holdninger og preferanser de har knyttet til reising.

Litteraturen har derimot lite innsikt i reiselivsbedriftenes holdninger og erfaring knyttet til disse spørsmålene, og i hvert fall ikke spesifikt blant reiselivsbedrifter i Nord-Norge. I forbindelse med denne utredningen har vi derfor gjennomført en spørreundersøkelse blant reiselivsbedrifter i Nord-Norge for å få deres perspektiv på disse problemstillingene. Spørreundersøkelsen ble sendt ut til 107 reiselivsbedrifter i Nord-Norge. Totalt 42 bedrifter svarte på undersøkelsen, som gir en responsrate på 39 prosent. Omtrent halvparten av bedriftene er opplevelsesbedrifter, herunder bedrifter som organiserer kajakkture, guidede turer i naturen og museum. Utover det er det også relativt mange overnattingsbedrifter blant respondentene.

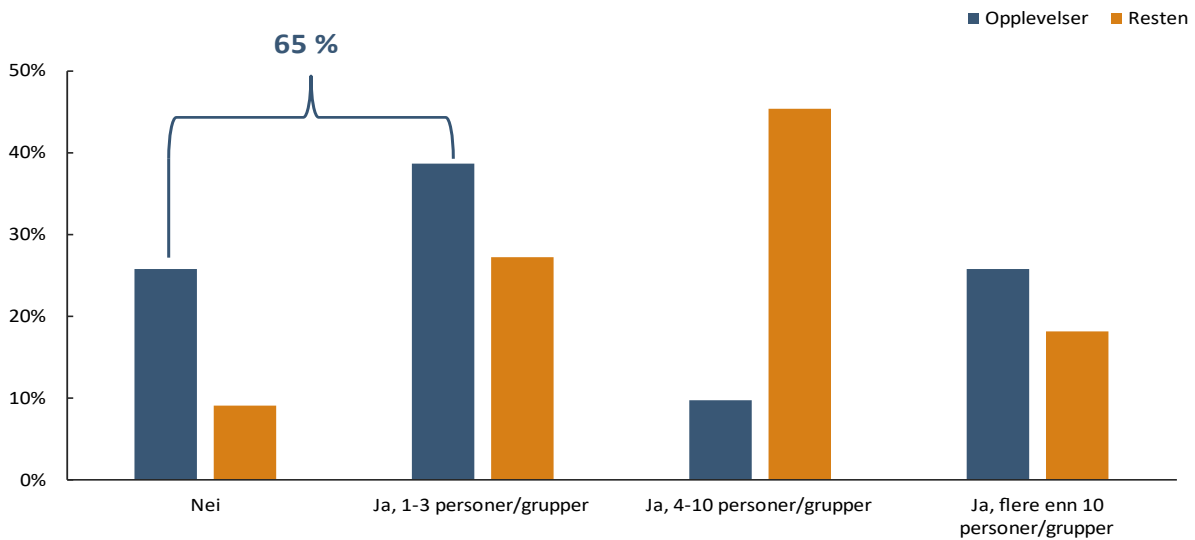
I utgangspunktet er det ikke lagt noen vekt på forventet erfaring eller holdninger knyttet til besøk av personer med nedsatt bevegelsesevne i valg av bedrifter i utvalget. Det er like fullt rimelig å forvente at det vil være en skjevhet når det gjelder hvilke bedrifter som har svart på spørreundersøkelsen. Vi forventer at bedrifter som er mer positivt innstilte til å få besøk av personer med nedsatt bevegelsesevne har vært mer tilbøyelige til å svare på undersøkelsen. Dermed vil trolig ikke svarene være helt representative. Syv av respondentene er i tillegg samarbeidspartnere i *Adapt2Explore*. Etersom disse bedriftene aktivt har tatt et valg om å jobbe med tilgjengelig reiseliv, er det grunn til å tro at deres holdninger, erfaringer og aktiviteter ikke er helt representative. Vi finner likevel ingen tydelig forskjell i svarmønstre når vi sammenligner disse syv med resten av bedriftene.

I spørreundersøkelsen spurte vi først respondentene om deres erfaringer med gjester med bevegelsesnedsettelse. Som figuren nedenfor viser finner vi at relativt få av reiselivsbedriftene i vårt utvalg har hatt gjester

¹⁹ *Ibid.*

med nedsatt bevegelsesevne det siste året. Dette gjelder særlig opplevelsesbedriftene, hvor hele 65 prosent oppga å ha hatt besøk av tre gjester eller mindre med bevegelsesnedsettelse det siste året.

Figur 3-1: Spørsmål: Har din virksomhet hatt gjester med bevegelsehemming det siste året? N=42

3.2.1 Bedriftenes kunnskap og holdninger

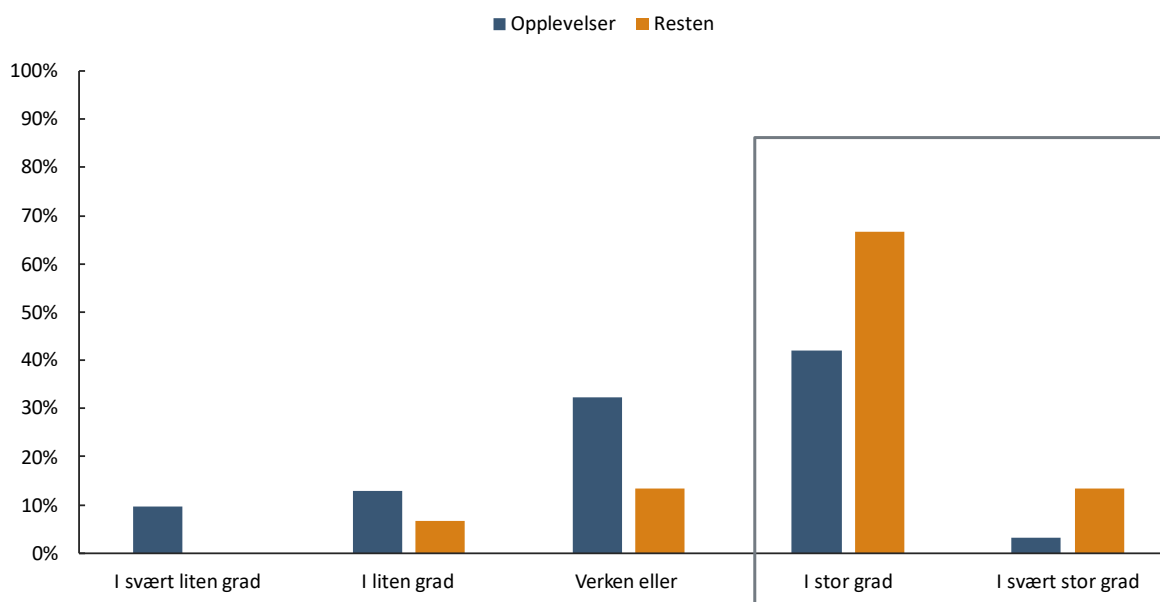
Et sentralt funn i den tidligere nevnte studien gjennomført av Europakommisjonen er at reisende bevegelsehemmede langt oftere møter på barrierer knyttet til reiselivsbedrifters *holdninger*, enn de møter barrierer i form av manglende fysisk tilgjengelighet. Dette funnet er gjeldende på tvers av alle reiselivsbransjer – både innen transport, overnatting, servering og opplevelsesbransjen.

Mangel på kunnskap om behovene og negative holdninger til personer med nedsatt bevegelsesevne blant reiselivsbedrifter fører til at gjester med bevegelsesnedsettelse får dårligere reiseopplevelser. Ofte er det imidlertid kun mindre justeringer som er nødvendig for å gjøre opplevelsen mer sømløs og positiv for denne kundegruppen. Et eksempel på det er taxisjåfører som forstår at de må kjøre opp på fortauet for å unngå et gap mellom fortau og bildør slik at en rullestolbruker kan komme seg inn i bilen på egenhånd.

Ifølge flere informanter med bevegelsesnedsettelse vi har snakket med har de selv eller bekjente opplevd at de blir møtt med negative og lite løsningsorienterte holdninger av reiselivsbedrifter. Disse holdningene bunner hovedsakelig i mangel på kompetanse om behovene til personer med nedsatt bevegelsesevne. Personer med nedsatt bevegelsesevne er en gruppe med stor variasjon i utfordringer og behov. Noen er avhengige av elektriske rullestoler, mens andre ikke har behov for hjelpemidler overhodet. Noen reiser i et større reisefølge som kan hjelpe til med å løse utfordringer, mens andre reiser alene. Dersom en bedrift ikke er bevisst på denne variasjonen, kan den overvurdere hvor mye tilrettelegging som faktisk er nødvendig for den enkelte. Nettopp slik mangel på kunnskap og erfaring blant reiselivsbedrifter kan også medføre at bedriftene er tilbakeholdne med å gå i dialog med denne typen potensielle gjester. Et eksempel på en situasjon der personer med nedsatt bevegelsesevnes behov kan misforstås er på hotell. De fleste hotell har egne handicap-rom som er godt tilrettelagt for alle typer funksjonshemninger. HC-rom er imidlertid ikke nødvendigvis et krav for alle personer med bevegelsesnedsettelse. Hvorvidt et vanlig rom kan brukes avhenger av flere faktorer, der noen av de viktigste er høyden på lister og bredden på dører. Dersom hoteller har en kategorisk oppfatning om at alle

personer med nedsatt bevegelsesevne må ha HC-rom, kan det hindre dem i å gå i dialog med denne typen gjester – en dialog som hadde kunnet avdekke at vanlige rom er tilstrekkelig for akkurat denne gjesten.

Figur 3-2: Spørsmål: I hvor stor grad opplever du at du vet hva slags type informasjonsbehov de bevegelseshemmede har for å kunne gjøre en god vurdering av hvorvidt produktene og tjenestene din bedrift tilbyr passer for dem? N=42

På spørsmål om i hvor stor grad bedriftene opplever at de vet hva slags type informasjonsbehov personer med nedsatt bevegelsesevne har, oppgir majoriteten at de i stor eller svært stor grad har dette. Denne oppfatningen deles ikke av intervjuobjektene som opplever at det generelt er lite kunnskap i reiselivsnæringen om informasjonsbehovet til personer med nedsatt bevegelsesevne.

Intervjuobjektene påpeker at det er største utfordringer i opplevelsesbransjen. Dette støttes også av resultatene fra undersøkelsen som avdekker at kun halvparten av opplevelsesbedriftene mener at de har god innsikt. Dette er en betydelig lavere andel enn blant resten av bedriftene. Dette bør sees i sammenheng med at opplevelsesbedriftene også oppgir at de har hatt vesentlig mindre besøk av denne typen gjester og dermed også har langt mindre erfaring. Basert på intervjuene vi har gjennomført, fremstår det likevel som at bedriftene vurderer sin egen kunnskap vesentlig sterkere sammenlignet med det inntrykket reisende personer med bevegelsesnedsettelse selv erfarer. En forklaring på dette avviket er at det trolig finnes noen misoppfatninger om hva slags informasjon personer med bevegelsesnedsettelse har og ikke har mest nytte av.

En annen forklaring kan være mangel på informasjonsflyt i reiselivsbedriftene. Personene som svarer på spørreundersøkelsen på vegne av reiselivsbedriften er sannsynligvis enten en bedriftsleder eller noen andre som jobber med administrative oppgaver. Selv om disse har god oversikt over informasjonsbehovet til gjester og kunder med bevegelsesnedsettelse, betyr ikke det at denne informasjonen viderefremmes gjennom bedriften til førstelinjen, det vil si til de ansatte som har direkte kontakt med kundene. Informasjonsflyten er på generelt grunnlag en utfordring i reiselivsnæringen ettersom det er relativt høy utskiftning (*turnover*) av ansatte i bedriftene.

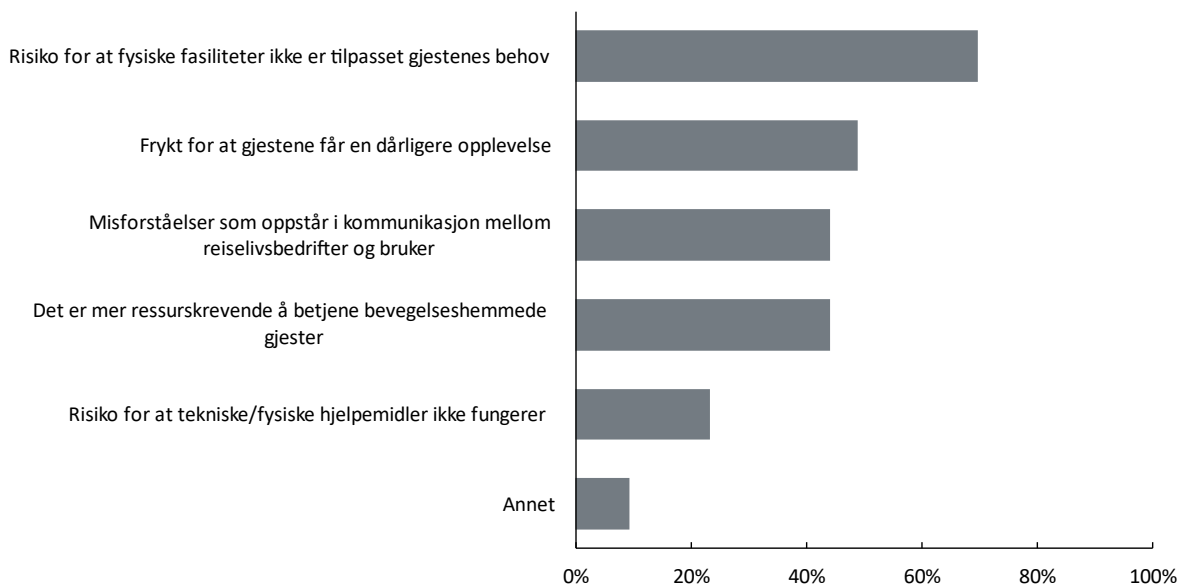
I spørreundersøkelsen fikk reiselivsbedriftene muligheten til å utdype hva slags informasjon de selv opplever at de mangler. Mange svarer at de ofte mangler informasjon om den enkeltes situasjon og utfordringer nettopp fordi det er så stor variasjon i behovene innad blant denne gruppen av gjester. God dialog i forkant av oppholdet

pekes på som nøkkelen for å kunne tilrettelegge på en god måte, og det vises til varierende erfaring med henblikk på hvor stor grad dette skjer i dag. Også i intervjuene, spesielt i opplevelsesbransjen, pekes det på at suksessfaktoren bak god tilrettelegging, er at personer med nedsatt bevegelsesevne selv må ta kontakt og foreslå tiltak bedriften kan gjøre for at vedkommende kan benytte seg av tilbudet. Næringen og kundene fremstår med det samstemte om at dette er beste fremgangsmåte for å sørge for en så god gjennomføring som mulig. Samtidig vises det i intervjuer til at denne innsatsen fra de reisende med nedsatt bevegelsesevne er en barriere i seg selv, og at mange trolig kvier seg for å ta denne rollen.

Flere bedrifter trekker i spørreundersøkelsen også frem at de mangler informasjon om juridiske aspekter ved tilrettelegging for personer med nedsatt bevegelsesevne. Det handler både om hvilke krav som stilles til private aktører, hvordan man kan vurdere om en tilpasset løsning er sikkerhetsmessig forsvarlig, samt i hvilken grad bedriften stilles ansvarlig for sikkerheten. Det ble også pekt på et informasjonsbehov i utformingen av skreddersydde tilbud for å sørge for at de treffer behovene i markedene og hvilken type kompetanse som kreves i gjennomføringen.

Reiselivsbedriftene blir i spørreundersøkelsen spurt om deres oppfatning av hvorfor næringen vegrer seg mot å ta imot gjester med bevegelsesnedsettelse. Den årsaken som trekkes frem av flest respondenter er «risiko for at fysiske fasiliteter ikke er tilpasset gjestenes behov» som oppgis av 70 prosent av respondentene. Også misforståelser som oppstår i kommunikasjonen svares av nesten halvparten som en viktig årsak. Begge disse grunnene understøtter viktigheten av god dialog i forkanten av besøket.

Figur 3-3: Spørsmål: Hva tenker du kan være mulige årsaker til at reiselivsbedrifter vegrer seg mot å ta imot bevegelseshemmede? N=40

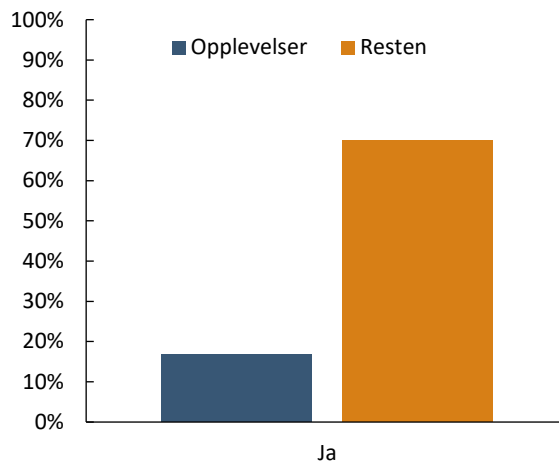
Som det fremgår av figuren over trekkes også frykt for at gjestene får en dårlig opplevelse frem som en utbredt årsak. En dårlig opplevelse kan gi dårlig omtale, for eksempel på Trip Advisor eller i sosiale medier og gjennom det undergraver bedriftens omdømme i markedet. Den fjerde mest utbredte årsaken som nesten halvparten svarer er at det er mer ressurskrevende å betjene gjester med nedsatt bevegelsesevne.

Tilstrekkelig kunnskap om reisendes behov er sentralt for å kunne gi en god opplevelse til gjester med et bredt spekter av utfordringer, men det er også en viktig forutsetning for å redusere de to neste barrierene vi skal drøfte. Tilgjengeliggjøring av presis og relevant informasjon samt å sikre god fysisk tilrettelegging for alle gjester.

3.2.2 Mangel på tilgjengelig informasjon

Manglende tilgang på viktig informasjon oppfattes som en stor barriere for reisende med bevegelsesnedsettelse, særlig i planleggingsfasen. Intervjuobjekter vi har snakket med trekker frem at de opplever at det generelt er lite informasjon om tilgjengelighet hos reiselivsbedrifter, både på bedriftenes egne nettsteder og på informasjonsnettsider for destinasjonen. Vi har kartlagt andelen bedrifter som har informasjon på sine nettsider spesifikt rettet mot personer med nedsatt bevegelsesevne. Resultatet av denne kartleggingen er presentert i figuren til høyre. Det fremkommer at kun 17 prosent av opplevelsesbedrifter har slik informasjon på sine nettsider. Dette er til sammenligning langt mer utbredt blant bedriftene i andre bransjer i reiselivsnæringen, hvor en andel på 70 prosent oppgir at de har slik informasjon tilgjengelig.

Figur 3-4: Spørsmål: Har dere informasjon på nettsiden som er rettet spesifikt mot bevegelseshemmedes behov? N=40

For både opplevelsesbedrifter og bedrifter i andre reiselivsbransjer er andelen som har informasjon om fysisk tilgjengelighet på sine nettsider høyere blant dem som har erfaring med gjester med nedsatt bevegelsesevne (74 prosent blant overnattingsbedrifter og 91 prosent blant resten). Her kan årsakssammenhengene gå to veier: På den ene side kan det tenkes at bedriftene har fått flere gjester med nedsatt bevegelsesevne som følge av at de har lagt ut relevant informasjon på sine hjemmesider. På den annen side kan det også være slik at bedrifter som har hatt gjester med nedsatt bevegelsesevne i ettertid har sett behovet for å informere på sine web-sider om hva slags tilrettelegging de tilbyr. Uavhengig av årsakssammenhengen tolker vi dette som et tydelig tegn på at tilbudet av informasjon er lavere enn behovet, særlig for opplevelsesbedrifter.

Videre har bedriftene som har oppgitt at de har informasjon om tilgjengelighet på sine nettsider blitt spurt hva slags type informasjon de her formidler. Figuren til høyre viser at 80 prosent har detaljerte skriftlige beskrivelser av sine fasiliteter, mens om lag 40 prosent har foto. Intervjuobjektene vi har snakket med opplyser om at foto ofte er et nyttig og effektivt hjelpemiddel når de vurderer tilgjengelighet. Dette fordi foto gir dem informasjon som er vanskelig å formidle skriftlig.

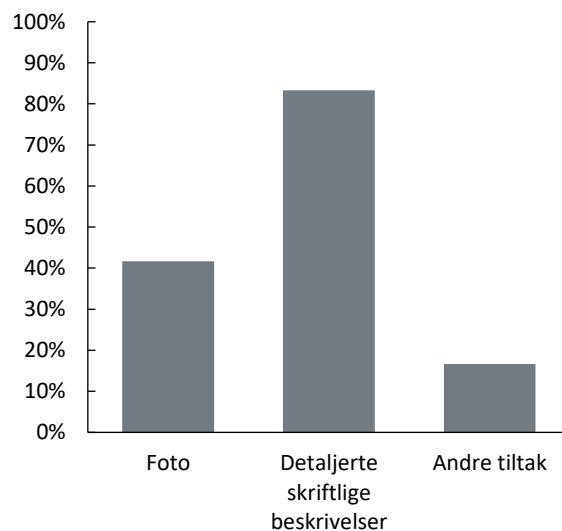
Når det gjelder detaljerte skriftlige beskrivelser er det vanskelig å si noe om omfanget av informasjonen som blir publisert. Det kan som et minimum være oppfordringer om å ta kontakt. I andre enden kan det bety detaljert og praktisk informasjon som bredden på dører eller beskrivelser av inngangsparti.

Blant respondentene i undersøkelsen utgjør overnattingsbedrifter en vesentlig andel, i tillegg til opplevelsesbedrifter. Siden HC-rom er en utbredt bransjestandard som mange hoteller har, er det sannsynlig at de opplyser om dette på hjemmesidene. Likevel vil det trolig også for dem være et potensial for å øke omfanget og/eller detaljeringsgraden av informasjonen.

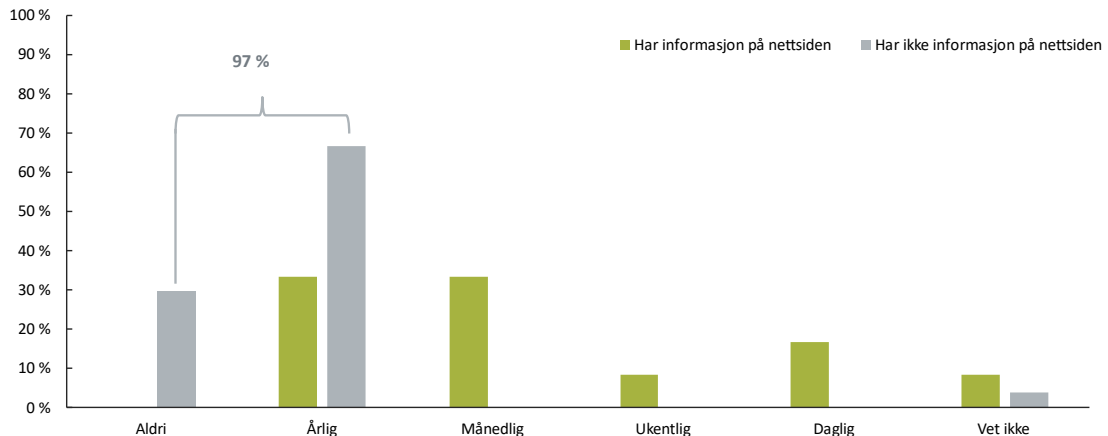
Den informasjonen som oftest savnes blant personer med nedsatt bevegelsesevne, er beskrivelser av fremkommelighet for rullestol-brukere. Det inkluderer informasjon om adkomst, blant annet avstand mellom parkering og inngang/startpunkt for aktivitet, samt stigning i terrenget. I tillegg er det viktig med informasjon om fremkommelighet innendørs, for eksempel om det er trapper eller heis, bredden på dører og ganger, samt høyde på lister og ramper. Informasjon om toalettfasiliteter blir også gjennomgående trukket frem av denne gruppen som viktig og etterspurt.

Dersom personer med bevegelsesnedsettelse ikke finner all relevant informasjon tilgjengelig på nett, er det ofte behov for å ta kontakt gjennom andre kanaler. Det er også vanlig praksis å ringe for å dobbeltsjekke at informasjonen som ligger på nett faktisk stemmer. Bedriftene har derfor fått spørsmål om hvor ofte de får henvendelser fra personer med nedsatt bevegelsesevne via telefon eller epost. Figuren nedenfor viser at bedriftene som ikke har informasjon på hjemmesiden sjelden får henvendelser. Blant de som har lagt ut informasjon er det større variasjon i hvor ofte de blir kontaktet. En tredel blir kontaktet henholdsvis månedlig og årlig.

Figur 3-5: Spørsmål: Hvilke spesifikke grep har din bedrift tatt i markedsføring eller på nettsiden for å tilgjengeliggjøre informasjon rettet mot bevegelseshemmede? N=12

Figur 3-6: Spørsmål: Hvor ofte får dere telefoner eller epost med spørsmål om tilrettelegging for bevegelsehemmede? N=39

Det er vanskelig å vite hvilken retning kausaliteten har i sammenhengen mellom tilgjengelig informasjon og frekvens på henvendelser. Én mulighet er at fraværet av informasjon på nettsidene utgjør en barriere som fører til at færre kunder med bevegelsesnedsettelse tar kontakt. Den andre muligheten er at dersom en bedrift mottar mange henvendelser, legger de ut mer informasjon på sine nettsider.

Dersom fraværet av informasjon på nettsidene fører til at færre kunder med bevegelsesnedsettelse tar kontakt, er det et relevant spørsmål i hvilken grad dette fører til ekskludering av den reisende med bevegelsesnedsettelse eller ikke. I noen tilfeller vil mangel på informasjon hos en bedrift ikke nødvendigvis føre til ekskludering fordi det finnes substitutter som er likeverdige tilbud. Det gjelder for eksempel mange muligheter for overnattinger på hotell. Reisende som trenger tilpasset overnatting kan i planleggingsfasen filtrere på hoteller som oppgir å være tilgjengelige på de største booking-plattformene. Ifølge informanter vil den reisende deretter som regel gjøre nærmere undersøkelser blant dette utvalget for å øke sannsynligheten for å finne de beste hotellene for sine behov. Selv om reisende med bevegelsesnedsettelse i prinsippet har et smalere tilbud for hotellovernatting enn funksjonsfriske, vil ikke mangelen på informasjon hos enkelte hotell ha store konsekvenser så lenge det finnes tilstrekkelig antall andre tilbud.

For andre produkter og tjenester der de alternative tilbudene er få, kan det derimot føre til at den tilreisende ikke benytter seg av tilbudet uten at det finnes noe alternativ. Det kan blant annet være tilfellet for opplevelsesbedrifter som tilbyr spesialiserte aktiviteter som det er få av på en destinasjon eller kanskje i hele Nord-Norge. I slike tilfeller kan mangelen på informasjon føre til ekskludering som utgjør et tap for den reisende, samt et økonomisk tap for reiselivsnæringen.

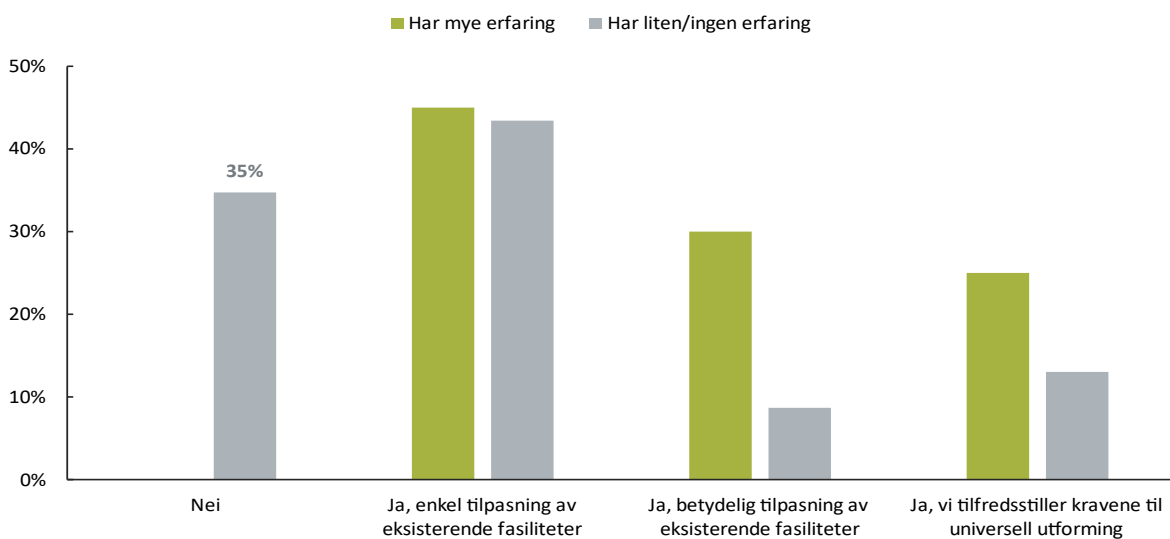
3.2.3 Mangel på fysisk tilrettelegging

Manglende fysisk tilrettelegging er den tredje viktige barrieren som trekkes frem av personer med bevegelsesnedsettelse, som turist i Nord-Norge. Manglende tilrettelegging fører til ekskludering fra reiselivstilbudet. Kilder til dette er for eksempel underlag som er uegnet for rullestoler, trange døråpninger, bratte helninger eller svingete veier. Avstanden mellom parkering og aktivitet er også betydningsfullt i denne sammenhengen. I tillegg er manglende tilgang til hav og vann en barriere, samt manglende sikkerhet, heiser eller ramper. Intervjuobjekter har videre pekt på HC-toaletter som viktig. Utfordringen handler både om at det ikke er nok HC-toaletter generelt og at de som finnes ikke nødvendigvis er spredt utover i distriktene. Dette er særlig krevende i Nord-Norge der

mobilitet innad i regionen ofte er ønskelig. Ved lengre transportetapper risikerer dermed personer med nedsatt bevegelsesevne å ikke ha tilgang på HC-toalett på lang tid. Det skaper usikkerhet og stress og kan forhindre mobilitet på reise. Informanter har videre vist til at enkle grep ikke er avgjørende, men kan gjøre en stor forskjell, for eksempel skilting og veiledning som gjør det enklere å finne frem.

Vi har spurt bedriftene om i hvilken grad og hvordan de har investert i fysisk tilrettelegging av sine fasiliteter. Figuren nedenfor viser en sterk sammenheng mellom bedriftenes erfaringer med besøk fra personer med nedsatt bevegelsesevne og deres investeringer i infrastruktur. Det er kun bedriftene som har ingen eller liten erfaring med denne kundegruppen som ikke har investert i fysisk tilrettelegging. 35 prosent av disse bedriftene oppgir at de ikke har investert i fysisk infrastruktur. I tillegg har bedriftene med lite erfaring generelt gjennomført enklere former for tilpasning.

Figur 3-7: Spørsmål: Har dere investert i fysisk tilrettelegging av fasilitetene? N=40

På samme måte som med informasjon på nettsiden, er det uklart hvilken retning kausaliteten her har, altså om manglende investeringer i fysisk tilrettelegging fører til mindre besøk av personer med nedsatt bevegelsesevne, eller om mye besøk fører til investeringer. I og med at mangel på fysisk tilrettelegging kan være en årsak til ekskludering, er det sannsynlig at lite tilrettelegging forhindrer kunder med bevegelsesnedsettelse fra å komme.

Det mest hensiktsmessige «nivået» på tilrettelegging vil variere mellom reiselivsbedrifter. For mange bedrifter, særlig innen overnatting og servering, vil det som regel være positivt med stor grad av fysisk tilrettelegging. For disse bedriftene kan universell utforming være en fornuftig målsetning. For andre bedrifter kan det derimot være svært kostbart og kanskje heller ikke hensiktsmessig å være universelt utformet. Særlig gjelder det opplevelsesbedrifter som opererer i naturen og der universell utforming vil fjerne mye av gleden med aktiviteten. Et eksempel er en tur til en fjelltopp som i praksis vil være svært krevende å lage universelt utformet, blant annet på grunn av krav til maksimal helning. Selv om det skulle være mulig, vil endringene redusere opplevelsen for alle deltakere fordi poenget med aktiviteten er å være i urørt natur. For denne typen bedrifter vil det være mer hensiktsmessig å gjøre mindre tilpasninger som kan bidra til å gjøre tilbudet tilgjengelig for flere.

De ulike forutsetningene for tilrettelegging virker også å gjenspeiles i graden av tilgjengelighet i de ulike reiselivsbransjene. Ifølge informanter er hotellene og serveringstjenestene i stor grad orientert om problemstillingene og har gode tilgjengelige løsninger. Det kan likevel være utfordringer med kapasitet, særlig

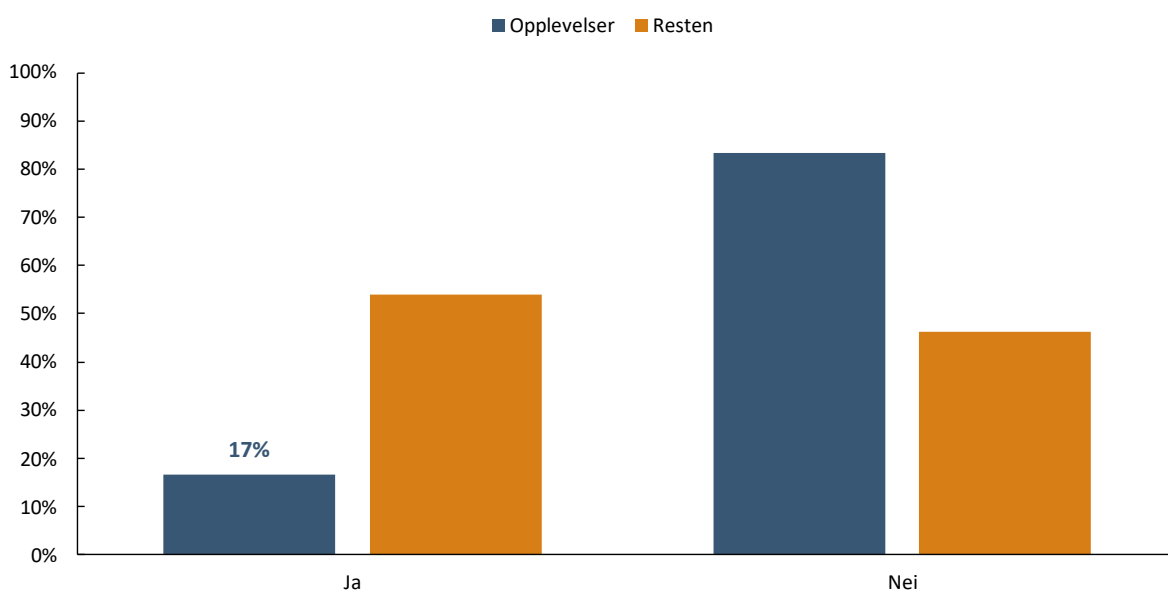
når man drar på gruppereiser med andre med tilsvarende utfordringer, som kan arrangeres regi av ulike organisasjoner. For opplevelsesbedrifter er det derimot mindre tilgjengelig.

Det er vanskelig å vurdere hva som ville vært en ideell fordeling av nivåene på fysisk tilrettelegging. Vi tror likevel at det for de aller fleste er hensiktsmessig med i hvert fall en enkel tilpasning av eksisterende fasiliteter. Det kan for eksempel handle om å investere i HC-toaletter og ramper i stedet for trapper. Basert på samtaler med informanter fra både bedrifts- og gjestesiden, virker det også som de aller fleste reiselivsbedrifter har et større potensial for å tilgjengeliggjøre tilbudene.

I arbeidet med å gjøre reiselivet mer tilgjengelig er det viktig å ikke tenke på tilgjengelighet som binært; enten universelt utformet (også kalt tilrettelagt) eller ikke. De strenge kravene for universell utforming kan virke overveldende og uopnåelige for mange bedrifter. Det kan føre til at mange bedrifter kategoriserer seg selv som ikke tilrettelagt, noe som kan passivisere dem i arbeidet med å øke tilgjengeligheten. I stedet vil det i alle tilfeller vært nyttig å ha et langsiktig og kontinuerlig arbeid rundt disse problemstillingene, der bedrifter gjør små tilpasninger som kan gjøre bedriften mer tilgjengelig.

Selv om mange reiselivsprodukter kan tilpasses, er det aktiviteter det ikke er hensiktsmessig at personer med nedsatt bevegelsesevne deltar på. Det gjelder for eksempel fysisk krevende naturbaserte opplevelser. Toppturer i ulendt terreng er et naturlig eksempel. I den sammenhengen kan utviklingen av alternative reiselivsprodukter som substitutter være en løsning. Vi har spurt reiselivsbedriftene om i hvilken grad de har skreddersydde produkttilbud rettet mot personer med nedsatt bevegelsesevne. Figuren under viser at 17 prosent av opplevelsesbedriftene har det. Blant de andre bedriftene oppgir omtrent halvparten at de har skreddersydde tilbud. Gruppen inkluderer mange overnattingsbedrifter, så det vises trolig til HC-rom blant de som svarer at de har skreddersydde tilbud. Selv om HC-rom er fasiliteter og ikke produkter, er denne problemstillingen i utgangspunktet mindre relevant for overnattingsbransjen ettersom de i mindre grad leverer produkter enn opplevelsesbransjen. Blant dem som sier de har skreddersydde tilbud, svarer nesten alle at den tilhørende omsetningen utgjør mindre enn 5 prosent av total omsetning.

Figur 3-8: Spørsmål: Har dere egne tilbud (produkter/tjenester) som er rettet/skreddersydd mot bevegelsehemmede? N=40

Det er vanskelig å vite hvor stor andel skreddersydde tilbud som er optimalt for reiselivsbedrifter å tilby spesifikt til personer med nedsatt bevegelsesevne. Det skyldes at det vil variere både hvorvidt bedriftenes ordinære tilbud også er relevant for gjester med nedsatt bevegelsesevne, og hvor ressurskrevende det vil være å tilby skreddersydde tjenester til personer med nedsatt bevegelsesevne. For mange bedrifter vil det være mest hensiktsmessig å tilpasse og tilgjengeliggjøre produktene som leveres til funksjonsfriske, mens det for andre bedrifter vil være nødvendig å tilby et skreddersydd opplegg.

Fra et kommersielt perspektiv kan det innvendes at det sjelden er lønnsomt å utvikle produkter for små kundegrupper med usikker etterspørsel. På den annen side kan det tenkes at produkter som utvikles for gjester med nedsatt bevegelsesevne også kan bli oppfattet som attraktive av andre gjester. Det finnes mange eksempler på produkter som er utviklet for små kundegrupper med en funksjonsnedsettelse og som senere er spredt til store kundegrupper. Eksempler på det er fjernkontroller (for eksempel til TV og stereoanlegg) og bilnøkler som åpner fra avstand.

Vi tror totalt sett at det er et betydelig potensial for produktutvikling. Årsaken til det er både fordi etterspørselen etter opplevelser er forventet å vokse fremover, også for personer med nedsatt bevegelsesevne, og at det å oppleve natur på egen hånd er en av de største motivasjonsfaktorene for personer med nedsatt bevegelsesevne for å reise. I tillegg vil denne typen produkter være attraktive for andre befolkningsgrupper, spesielt eldre. Dette er en voksende kundegruppe, både fordi det blir flere eldre og fordi denne gruppen har generelt høy kjøpekraft og betydelig reiseerfaring.

4 Samfunnsnyttene av et mer inkluderende reiseliv

Reisende med redusert bevegelsesevne skaper både direkte og indirekte økonomiske effekter på samfunnsnivå. De direkte effektene handler om gevinstene som tilfaller reiselivsnæringen, i tillegg til de reisendes positive opplevelser på turen, inklusiv muligheten til å tilegne seg nye ferdigheter. De indirekte effektene finner sted gjennom at reisene kan være transformativ, i den forstand at de gir en varig endring for de reisende, for eksempel i form av økt mestringfølelse, selvtillit, samt motivasjon og tro på at de kan lykkes med utfordringer i dagliglivet som de ikke behersket før reisen. Denne typen transformativ effekt kan redusere samfunnskostnadene forbundet med helsetap gjennom nedsatt bevegelsesevne. Vi vurderer det som mest sannsynlig at transformativ reise kan bidra til å redusere sykdomsbyrden gjennom å styrke evnen til å gjennomføre vanlige gjøremål og redusere omfanget av angst/depresjon. I tillegg er det mulighet for at transformativ reise kan bidra til å redusere produksjons- og effektivitetstap og helse- og omsorgskostnader.

4.1 Direkte effekter – næringens verdiskaping og gjestenes opplevelser

Vi har tidligere beskrevet den økonomiske gevinsten som genereres i reiselivsnæringen fra reisende med bevegelsesnedsettelse, og potensialet for økt verdiskaping i fremtiden. Dette er en viktig *direkte effekt* som følger av at personer med bevegelsesnedsettelse reiser. I tillegg er det en del direkte effekter som tilfaller de reisende selv. Det gjelder først og fremst de positive opplevelsene de får underveis i reisen, som i seg selv har en egenverdi. I tillegg kan de reisende lære seg flere nyttige ferdigheter i løpet av reisene. Det gjelder generelle egenskaper som å manøvrere rullestolen bedre eller å finne løsninger på utfordringer som oppstår under reisen, ettersom de potensielt kan bli utfordret i mer krevende, nye og uforutsigbare omgivelser. Det gjelder også mer spesifikke egenskaper, som å lære å mestre en aktivitet, eksempelvis sitski. Utvikling av nye ferdigheter er en naturlig del av alle Sunnaasstiftelsens camper eller tilbud om aktiv rehabilitering, for eksempel *Camp Spinal Explore* og *Brain Camp Explore*²⁰, hvor deltakerne lærer både av instruktører og av hverandre, men er også relevant for personer med nedsatt bevegelsesevne som reiser alene eller i mindre grupper. Dersom reiselivet i Nord-Norge blir mer inkluderende kan det ytterligere øke de direkte effektene for de reisende selv, både gjennom at de får anledning til å gjennomføre flere reiser, at kvaliteten på reisene øker og at de har tidsbesparelser i forbindelse med planleggingen av reisene.

4.2 Indirekte effekter – reisens transformativ effekt

I tillegg til de direkte effektene av reising blant personer med nedsatt bevegelsesevne, finnes det også en rekke *indirekte effekter* som er verdifulle på samfunnsnivå. Grunnen til det er at opplevelsene de reisende får i forbindelse med reising kan være *transformativ*. Med transformativ reise menes «å reise for å strekke seg, lære og vokse inn i nye måter å være og engasjere seg i verden på.»²¹ Tanken er at opplevelser gjennom reising kan gi en varig positiv endring som kan overføres til andre livssituasjoner. For personer med nedsatt bevegelsesevne kan særlig økt mestringfølelse være en viktig katalysator i en slik prosess. Dette er en av grunntankene i Sunnaasstiftelsens aktiv rehabiliteringsmodell. Deltakerne eksponeres for utfordringer som løses gjennom samarbeid og erfaringsutveksling. Selv om de konkrete erfaringene ikke alltid er direkte overførbare, kan læringsprosessene overføres til et bredt spekter av aktiviteter i dagliglivet.

²⁰ Se kort beskrivelse av campene i kapittel 1.

²¹ Nettside til *The Long Run*, hentet april 2023. Tilgjengelig [her](#).

Transformative reiser kan altså være med på å redusere samfunnskostnadene som er forbundet med helsetap gjennom nedsatt bevegelsesevne. Disse kostnadene kan grupperes inn i tre overordnede kategorier:

1. Sykdomsbyrde

Sykdomsbyrden er byrden av redusert livskvalitet blant et samfunns innbyggere som følge av sykdom og skader. I samfunnsøkonomiske termer er dette «kostnaden» (i form av lavere livskvalitet) av å leve med blant annet nedsatt bevegelsesevne. Dette er ikke en kostnad eller tapt inntekt for staten, men et samfunnsøkonomisk tap for befolkningen.

2. Produksjons- og effektivitetstap

Redusert produksjon og effektivitet handler om at personer forhindres fra å delta i verdiskapende arbeid på grunn av bevegelsesnedsettelsen. Dette innebærer redusert nåværende og fremtidig inntekt for individene, redusert overskudd for bedriftene og reduserte skatteinntekter for myndighetene. Produksjonstapet kan forstås som hvor mye høyere norsk brutto nasjonalprodukt (BNP) ville vært dersom bevegelsesnedsettelse ikke hadde redusert arbeidsevne.

3. Helse- og omsorgskostnader

Dette er samfunnets kostnader knyttet til å forebygge, behandle og følge opp personer som rammes av bevegelsesnedsettelse. Kostnadene inkluderer ressursbruk i helse- og omsorgssektoren, ressursbruk i NAV, ideelle organisasjoner sitt bidrag, bidrag til forskning og kompetansesentre samt uformell pleie og omsorg fra pårørende.

I det følgende drøfter vi hvordan transformativ reising kan redusere samfunnskostnadene knyttet til bevegelsesnedsettelse.

4.2.1 Sykdomsbyrde

World Health Organization (WHO) har laget estimater for sykdomsbyrden, i form av helsetapsvekter, for en rekke sykdommer, skader og risikofaktorer.²² Det finnes blant annet estimater for opplevd helsetap av mild, moderat og alvorlig motorisk svekkelse. Estimaten sier imidlertid ikke noe om den samfunnsøkonomiske verdien som er knyttet til helsetapet.

Den vanligste måten å verdsette helsetapet på er å benytte seg av verdien av et tapt leveår, tilsvarende ett år ved god helse. Det er stor forskjell på den årlige verdien på sykdomsbyrden mellom lav og høy motorisk svekkelse, fra 17 100 til 687 400 2022-kroner per person.²³ Det er som kjent stor forskjell på bevegelsesutfordringene til gruppen vi har undersøkt i denne rapporten og sykdomsbyrden vil derfor også variere.

Med formål om å lage en eksempelberegning legger vi til grunn at den gjennomsnittlige reisende med bevegelsesnedsettelse har moderat motorisk svekkelse, altså har «noen problemer med å bevege seg rundt, og problemer med å løfte og holde gjenstander, kle på seg og sitte oppreist, men er i stand til å gå uten hjelp».²⁴ Gitt denne antakelsen utgjør den samlede verdien av sykdomsbyrden for 405 000 mennesker med nedsatt bevegelsesevne i dag over 42 milliarder kroner årlig.

²² World Health Organization (2020), «WHO methods and data sources for global burden of disease estimates 2000-2019». Tilgjengelig [her](#).

²³ Verdien av et statistisk liv skal i henhold Finansdepartementet (2021) settes til 30 millioner 2012-kroner. Med utgangspunkt i VSL anbefaler Helsedirektoratet at det benyttes en verdi for ett godt/tapt leveår (QALY=1) på henholdsvis 1,3 millioner i 2018-kroner. Dette tallet er basert på anbefalinger i NOU (2012). Justert for Finansdepartementets anslag for fremtidig vekst i BNP per innbygger og SSBs anslag for konsumprisindeksen ble verdien av et statistisk liv satt til 51,51 millioner kroner i 2022 (DFØ, 2023), som videre tilsvarende en verdi for ett leveår (QALY) på 1,71 millioner i 2022-kroner. For å finne sykdomsbyrden knyttet til en tilstand, er estimatet på ett kvalitetsjustert leveår multiplisert med tilhørende helsetapsvekter. Helsetapsvektene for lav, moderat og høy motorisk svekkelse er på henholdsvis 0.010, 0.061 og 0.402.

²⁴ World Health Organization (2020), «WHO methods and data sources for global burden of disease estimates 2000-2019». Tilgjengelig [her](#).

Sykdomsbyrden kan deles inn i følgende fem underdimensjoner:

- Gange (mobilitet)
- Personlig stell
- Vanlige gjøremål
- Smerter / ubehag
- Angst / depresjon

Basert på erfaringer fra reisende med bevegelsesnedsettelse kan transformative reiser bidra til å forbedre flere av disse dimensjonene. Dette vil samlet gi en redusert sykdomsbyrde som igjen er forbundet med lavere kostnader for samfunnet. Vi vurderer det som mest sannsynlig at vanlige gjøremål og angst/depresjon kan bli forbedret av transformative reiser.

En av gevinstene ved transformative reiser er som tidligere nevnt større selvstendighet på grunn av økt mestringsfølelse og nye evner som bedre manøvrering av rullestol. Økt selvstendighet kan dermed gjøre vanlige gjøremål lettere, både gjennom at eksisterende gjøremål blir mer behagelige og effektive, og at personen kan gjennomføre flere gjøremål enn tidligere.

Videre er det godt dokumentert at nedsatt funksjonsevne er assosiert med en rekke psykiske plager som depresjon, nervøsitet/rastløshet, mangel på glede samt selvmordstanker.²⁵ Transformative reiser kan forbedre den psykiske helsen ved å gi mestringsfølelse og gode minner. I tillegg kan man under en reise oppdage nye interesser som kan videreføres i etterkant av reisen. Eksempelvis kan en person lære seg sitski på en tur til Nord-Norge som vedkommende kan fortsette med på hjemstedet. Fysisk aktivitet og et sosialt nettverk er viktige for god psykisk helse og en ny hobby kan dermed bidra positivt til dette. Reising i seg selv kan også bli en viktig hobby og gode erfaringer i fortiden kan gi også større glede og forventning i forkanten av en ny reise.

4.2.2 Produksjons- og effektivitetstap

Som beskrevet ovenfor kan erfaringene og opplevelsene på en reise bidra til økt mestringsfølelse, selvtilit og mot til å møte krevende utfordringer. Denne typen effekter kan føre til økt mestring av skole, studier og jobb. Transformative reiser kan bidra til redusert produksjonstap som følge av bevegelsesnedsettelse dersom det fører til at personer med bevegelsesnedsettelse får bedre forutsetninger for å fullføre utdanning og komme inn i arbeidslivet. Det kan også føre til at man blir mer effektiv i eksisterende jobb eller øker arbeidsdeltakelsen, for eksempel ved å gå fra en deltidsstilling til en heltidsstilling. Disse effektene vil være sterkere jo tidligere i livet de inntreffer. For eksempel hvis en ungdom gjennom gode reiseopplevelser klarer å fullføre utdanning og starter karrieren i en høyere betalt jobb, vil de økonomiske gevinstene forplante seg gjennom hele karrieren.

4.2.3 Helse- og omsorgskostnader

Transformative reiser kan bidra til redusert offentlig og privat ressursbruk dersom den økte selvstendigheten reduserer behovet for privat eller offentlig bistand. Det kan enten handle om pleie fra det offentlige eller det private helsevesenet, samt uformell pleie fra pårørende. Det er vanskelig å vurdere i hvor stor grad reising vil påvirke behovet for offentlig og privat ressursbruk. Inntrykket vårt er at de fleste med bevegelsesnedsettelse som er i målgruppen for reising har relativt høy funksjonsevne.

²⁵ Nettside til NAV, hentet april 2023. Tilgjengelig [her](#).

4.2.4 Andre effekter

I tillegg til at menneskene med bevegelsesnedsettelse kan påvirkes positivt av reising, er det også andre grupper som vil kunne dra nytte av et tilgjengelig reiseliv. Den første gruppen er pårørende og andre medlemmer av reisefølget. Disse kan også få transformative opplevelser gjennom reisingen. I tillegg er det flere andre grupper som får nytte av økt tilrettelegging selv om de ikke er i målgruppen. Det kan blant annet være eldre, som er en voksende gruppe og som i økende grad reiser med behov for ulik tilrettelegging. Et annet eksempel er småbarnsfamilier som er avhengig av barnevogner og som dermed kan dra nytte av at reiselivsbedrifter har tilrettelagt for rullestolbrukere.

4.2.5 Samlet vurdering

Vi vurderer at transformative reiser som er muliggjort gjennom et mer tilgjengelig reiseliv kan redusere samfunnskostnadene knyttet til bevegelsesnedsettelse gjennom alle de tre kostnadskategoriene. Vi mener det likevel er størst potensiale for reduserte samfunnskostnader gjennom redusert sykdomsbyrde. For å anskueliggjøre hvor stort det samfunnsøkonomiske potensialet kan tenkes å være, kan vi ta for oss et enkelt regneeksempel. Dersom man gjennom et mer tilgjengelig reiseliv kan redusere sykdomsbyrden med kun *én prosent for befolkningen med redusert bevegelsesevne*, utgjør det over *420 millioner kroner* i årlige reduserte kostnader for samfunnet.

5 Anbefalinger

Vi har i denne rapporten argumentert for at det finnes et mulighetsrom for økt reising i Nord-Norge blant mennesker med nedsatt bevegelsesevne, og undersøkt tre viktige barrierer som hindrer realisering av mulighetsrommet.

Gjennom nettverket Adapt2Explore og Explore-campene for henholdsvis hjerne- og ryggmargsskade som til nå er arrangert i Lofoten og Alta/Kautokeino i regi av Sunnaasstiftelsen, er det høstet verdifull erfaring. Her er informasjonsdeling og erfaringsutveksling viktig, og gjennomgående har leverandørene som har bidratt til campene gode erfaringer både når det gjelder planlegging og gjennomføring av campene. Disse representerer både transport-, overnattings-, serverings- og opplevelsestilbydere, og en felles erfaring er at det ofte er tilstrekkelig med enkle tiltak og forholdsvis rimelige løsninger for å sikre bedre tilgjengelighet for personer med nedsatt bevegelsesevne. Sunnaasstiftelsen opplyser at arbeidet med et mer tilrettelagt reise- og opplevelsestilbud skal videreføres ikke bare i Nord-Norge, men også i stiftelsens andre camptilbud over hele landet. Gode erfaringer for både reisende med nedsatt bevegelsesevne og reiselivsnæringen er helt sentralt for å forbedre tilgjengeligheten i reiselivet og bidra til at flere med funksjonsnedsettelse reiser. Vi vil nå diskutere hvilke tiltak som kan gjennomføres for å bidra til denne utviklingen.

Selv om mange av tiltakene må iverksettes i reiselivsbedriftene, er det likevel behov for bedre koordinering på destinasjonene for å maksimere gevinstene. Grunnen til det er at i valget av destinasjon vil helheten være viktig for den reisende. Enkelt fortalt har det ikke nødvendigvis en stor effekt på veksten i besøkende at én reiselivsbedrift øker tilgjengeligheten, dersom resten av reiselivsbedriftene på destinasjonen forblir lite tilgjengelige eller helt utilgjengelige. Det er dermed synergier i ulike reiselivsbedrifters arbeid med å øke tilgjengeligheten. For å hente ut disse synergiene er det behov for en viss koordinering av aktørene.

Det er mange aktører som kan ta en rolle i dette arbeidet, blant annet destinasjonsselskapene, klynger, Sunnaasstiftelsen eller brukerorganisasjoner. Likevel vil særlig destinasjonsselskapene være et naturlig forum ettersom de allerede kjenner reiselivsaktørene godt og jobber med koordinering på andre områder. Det er uklart i hvor stor grad destinasjonsselskapene i dag tar en aktiv rolle i dette arbeidet, men inntrykket er at de har et forbedringspotensial. En måte å påvirke destinasjonsselskapene på er gjennom *Merket for Bærekraftig Reiseliv*²⁶. Merkeordningen tildeles av Innovasjon Norge og er et styringssystem for at reisemål skal arbeide mest mulig bærekraftig. Et økende antall destinasjonsselskaper i Nord-Norge jobber med ordningen. Bodø, Kirkenes, Lofoten, Lyngenfjorden, Narvik og Tromsø er i dag er merket, mens Alta, Kautokeino, Nordkapp, Porsanger og Karasjok, Senja, Vesterålen og Vega er i prosess for å bli merket. Merkeordningen kan derfor være et viktig virkemiddel for å påvirke destinasjonsselskapenes arbeid.

Sentralt i merkeordningen er en standard som må innfris. Standarden fungerer som en konkret arbeidsliste og fokus for utviklingsarbeidet. Den består av 31 kriterier under temaene «destinasjonsledelse», «strategisk grunnlag», «bevaring av natur, kultur og miljø», «styrking av sosiale verdier» og «økonomisk levedyktighet». Et av kriteriene under «styrking av sosiale verdier» handler om destinasjonsselskapets arbeid med tilgjengelig reisemål: «*Destinasjonsledelsen skal arbeide for at viktige kulturelle og naturlige besøksmål, fasiliteter og service er tilgjengelige for brukergrupper med særskilte behov, og at informasjon om dette er tilgjengelig før og under besøket*». Kravet måles ved hjelp av følgende to måleindikatorer:

²⁶ Nettside til Innovasjon Norge, hentet april 2023. Tilgjengelig [her](#).

- D8-3.1 Har destinasjonslederen iverksatt tiltak som bidrar til bedre tilrettelegging av opplevelser og fasiliteter for brukergrupper med særskilte behov?
- D8-3.2 Er informasjon om allmenn tilgjengelighet og tilrettelegging for mennesker med særskilte behov tilgjengelig på destinasjonsselskapets nettsider og andre relevante flater?

Hver indikator tildeles 0-3 poeng der 0 tilsvarer ingen plan, tiltak eller resultat og 3 tilsvarer plan, tiltak og resultat. Poengene for hver indikator kombineres deretter til en gjennomsnittlig score per tema. Reisemålet må over en viss terskelverdi på hvert tema for å få godkjenning. Det betyr at destinasjonsselskapene som får merket ikke nødvendigvis trenger å ha en høy score på de to indikatorene knyttet til tilgjengelig reiseliv dersom den kompenseres på andre krav innen «styrking av sosiale verdier». Destinasjonene har dermed ikke direkte insentiver til å arbeide med tilgjengelig reiseliv. Et mulig tiltak for å påvirke destinasjonsselskapene til å jobbe med tilgjengelig reiseliv vil dermed være å sette minimumsterskler for dette kravet eller vekte det høyere i den samlede vurderingen av temaet. En annen mulighet er å øke terskelverdien for temaet sånn at det blir vanskelig for reisemålet å få godkjenning dersom en eller flere krav scorer lavt. Ved bemerkning økes kravene, og det er dermed en mulighet for at dette kan påvirke destinasjonene til å jobbe for en bedre score på de to indikatorene. Et annet spørsmål er hvordan indikatorene scores. Dersom scoringen setter relativt lave krav, kan et tiltak være å skjerpe vurderingen på disse indikatorene.

Den gjeldende standarden er fra januar 2022. Den tidligere versjonen fra 2017²⁷ hadde andre indikatorer for å måle kravet, med unntak av D8-3.2 som var identisk. Samlet sett vurderer vi indikatorene fra den gjeldende standarden som mer konkrete og informative. Det er derfor en mulighet for at dagens innretning er effektiv for å gi insentiver til destinasjonsselskapene for å jobbe med tilgjengelighet. I og med at gjeldende standard kun har vært i kraft siden 2022, er det for tidlig å si om innretningen er god eller om det bør gjøres justeringer. Vi anbefaler i alle fall at utviklingen overvåkes og at det tas grep dersom det er hensiktsmessig.

Vi omtaler videre anbefalinger for hver av de tre barrierene.

Bedriftenes kunnskap og holdninger

For å forbedre reiselivsnæringens kunnskap og holdninger kan synliggjøringen av det økonomiske verdipotensialet være et viktig tiltak. Denne rapporten kan forhåpentligvis bidra til det. I tillegg er det viktig å løfte frem gode erfaringer fra reiselivsaktører som har troverdighet og som kan fungere som sparringspartner for andre som vurderer å gjøre tiltak for å øke tilgjengeligheten. Det vil være viktig at reiselivsaktørene møtes, enten gjennom destinasjonsselskaper, næringsforeninger eller klynger, for å diskutere disse problemstillingene. I tillegg til å fortelle om suksesshistorier, vil det være nyttig å undersøke nærmere hva bekymringene presentert i kapittel 3.2.1 bunner i og om de er reelle. I tillegg kan det være behov for noe rådgivning i forbindelse med utvikling av skreddersydde tilbud eller tilpasning av eksisterende. Dette ble spesifikt etterlyst av flere respondenter i spørreundersøkelsen.

Tilgjengelig informasjon

Et enkelt, men viktig, tiltak for å øke tilgjengeligheten av informasjonen er å oppfordre reiselivsbedriftene til å legge ut informasjon på sine egne nettsider. For å hjelpe bedriftene med å legge ut relevant informasjon, kan det utarbeides en standard, for eksempel i samarbeid mellom destinasjonsselskapene og en organisasjon som Sunnaasstiftelsen. I standarden kan det spesifiseres hva slags informasjon som er spesielt relevant, for eksempel om det finnes ramper eller hva bredden på dørene er, samt andre retningslinjer som at bilder av lokalene er

²⁷ Innovasjon Norge (2017), «Standard for Bærekraftig reisemål, versjon 2.0». Tilgjengelig [her](#).

nyttig. Dette er et lavterskel-tiltak både for destinasjonsselskapene og for reiselivsbedriftene som kan forventes å ha stor effekt. I tillegg kan destinasjonsselskapene oppdatere sine egne hjemmesider med en oversikt over tilrettelagte reiselivsbedrifter og annen relevant informasjon til personer med nedsatt bevegelsesevne. Dette vil redusere tidsbruken i planleggingsprosessen og redusere faren for at gjestene får negative opplevelser på reisen.

Fysisk tilrettelegging

På samme måte som for de andre barrierene, vil rådgivning også være aktuelt for fysisk tilrettelegging. Hvilke tiltak som er mest relevante vil variere mellom enkeltbedrifter. Det er derfor behov for veiledning når det gjelder kost/nytteverdien av tilretteleggings-tiltak. I noen tilfeller kan det dreie seg om små tilpasninger som kan gjøre en stor forskjell, eksempelvis at knagger og lysbrytere ikke plasseres så høyt at rullestolbrukere ikke rekker opp. Et tiltak destinasjonsselskapene selv kan vurdere er å jobbe mer med skilting og veiledning på reisemålet for at det skal bli mer oversiktlig og enkelt å finne frem. Til slutt er et viktig tiltak å sikre at virkemiddelapparatet ikke blir for rigide i sine vurderinger for tilskudd eller støtte for innovasjonsprosjekter for økt tilgjengelighet. Som tidligere nevnt kan ofte små investeringer øke tilgjengeligheten betydelig. Erfaringer fra informanter tilsier at virkemiddelaktører kan se på investeringene som rene anti-diskrimineringstiltak og da vil sette høye krav som universell utforming til prosjektene. I stedet har denne typen prosjekter et todelt formål: at fasilitetene blir mer tilgjengelig for en større del av befolkningen og at det øker verdiskapingen for reiselivsbedriftene. Dersom det blir lettere å søke støtte til mindre forbedringer, kan dette bidra til at flere reiselivsbedrifter gjennomfører denne typen tiltak.

Produkt-/opplevelsesutvikling

Reisende med nedsatt funksjonsevne generelt, og nedsatt bevegelsesevne spesielt, representerer en stor og voksende kundegruppe for reiselivsnæringen. Markedspotensialet er ikke bare knyttet til personer med – nedsatt bevegelsesevne i seg selv, men også til reisefølget – som ofte kan bestå av et betydelig antall personer. Bedrifter kan øke inntekter og lønnsomhet ved å målrette aktiviteter mot denne kundegruppen, ikke bare gjennom informasjon og tilrettelegging, men også ved å utvikle nye produkter som rettes spesifikt mot personer med nedsatt bevegelsesevne eller ved å tilpasse eksisterende produkter til dem. Eksempler kan være naturbaserte aktiviteter som kan gjennomføres av rullestolbrukere og å investere i kajaker og annet utstyr som er tilpasset rullestolbrukere.

Vedlegg

Oversikt over informanter

Navn	Aktør
Trond Mikalsen	Personskadeforbundet LTN
Remi Opsett	Personskadeforbundet LTN
Anders Nupen Hansen	Landsforeningen for ryggmargsskadde
Kirsti Elise Fosshaug	Norges Handikapforbund
Magnus Berglund	Konsulent innen tilgjengelig reiseliv
Karin Marie Antonsen	Nordlandsforskning
Gunhild Bottolfsen	Privatperson
Jonny Grimestad	Privatperson
Per Diego Olsen	Privatperson
Marianne Mathiassen	Privatperson
Per Benjaminsen	Lofoten Beach Camp
Børre Berglund	2469 reiselivsutvikling

Takk til:

Valnesfjord helsesportssenter

Lofoten Beach Camp

Beitostølen Helseportssenter

Nordlandsforskning

Kontakt oss: [post @sunnaasstiftelsen.no](mailto:post@sunnaasstiftelsen.no)

Følg oss:

Facebook: facebook.com/Sunnaasstiftelsen

Instagram: [@sunnaasstiftelsen](https://instagram.com/@sunnaasstiftelsen)

LinkedIn: linkedin.com/sunnaasstiftelsen

SUNNAASSTIFTELSEN
www.sunnaasstiftelsen.no

Menon Economics analyserer økonomiske problemstillinger og gir råd til bedrifter, organisasjoner og myndigheter. Vi er et medarbeidereiet konsultentselskap som opererer i grenseflatene mellom økonomi, politikk og marked. Menon kombinerer samfunns- og bedriftsøkonomisk kompetanse innenfor fagfelt som samfunnsøkonomisk lønnsomhet, verdsetting, nærings- og konkurranseøkonomi, strategi, finans og organisasjonsdesign. Vi benytter forskningsbaserte metoder i våre analyser og jobber tett med ledende akademiske miljøer innenfor de fleste fagfelt. Alle offentlige rapporter fra Menon er tilgjengelige på vår hjemmeside www.menon.no.

+47 909 90 102 | post@menon.no | Sørkedalsveien 10 B, 0369 Oslo | menon.no